

Գրություն

Երեւոյ -

Գրութեան

1. Տրուելու է...
2. Ընդհանուր...
3. Լուսինի մասին...
4. Ինչպե՞ս...
5. Զրկելու...
6. Կարգադրութեան...
7. Գրելու է...
8. Ընդհանուր...
9. Լուսինի մասին...
10. Կարգադրութեան...

1630 1630

6-36/800

2350 10/2/71

3. რცხილაქე

საზოგადოებრივი ცხოვრების

წარსულიდან

შვეიცარიის ქირითაღი
კანონები

ფასი 25 კაპ

თფილისი

სტამბა გრ. ჩარკვიანისა, მიხეილის პრ. № 40

1906

ამ გამოცემის წმინდა შემოსავალი დანიშნულია თბილისის სახალხო უნივერსიტეტის სასარგებლოდ.

სამოგადოებრივი ცხოვრების წარსულიდამ

ვისაც თვალ-ყური უდევნებია, მან კარგად იცის, რომ ცხენი, ძროხა, ცხვარი შემთხვევით ჩამორჩენილნი თავიანთ ჯოგს, ფარას, ჭიხვინითა და ბლავილით დაეძებენ თავ-თავიანთ ნახირს და მოიქანცებიან ხოლმე სირბილით, სანამ თავისას აისრულებენ—იპოვიან მიმალულ ნახირს.

წერო, მოსხლეტილი თავის გუნდს, ამ უკანასკნელის ძებნაში ბევრი რბენისაგან არაქათ გამოლყული, არა ერთხელ ჩამოვარდნილა დაბლა ულაგო ალაგას და ჩავარდნია მტერს ხელში.

ჩვეულნი თავის ჯოგს, ფარას, გუნდს ოთხფეხიც და ფრინველიც შიშობენ მარტოობას და ცდილობენ შეუერთდნენ თავიანთ გვარ-ტომებს.

შიშისგან გამოწვეული ეს ერთი-ერთმანეთისადმი მიკედლება მეტად ძრეელია ზოგიერთ შემთხვევაში.

„ჭექა-ქუხილის დროს, ცხვრები ეკვრებიან ერთმანეთს და ვერას გზით ვერ დასძრავ ადგილიდამ“—ამბობს პირუტყვთა ცხოვრების დიდი მცოდნე ა. ე. ბრემი და სხვათა შორის მოგვითხრობს ერთ დიდი ხნით ნამყოფ და გამოცდილ მეცხვარის ნაამბობიდგან შემდეგს:

„ჩვენ გვყვანდა ფარაში“ — ამბობს მეცხვარე--„ 2000 ცხვარი და 150 თხა. დადგა მარტი და ცხვარი გავიყვანეთ მინდორში მწვანე ბალახზე. ერთ დღეს, მარტისავე პირველ რიცხვებში, უეცრად აცივდა, წამოვიდა წვიმა, მერე თოვლი და მოჰყვა ზედ საწინელი ქარი-შხალი, რომელმაც დაირეკა ჩვენი ფარა. ქარი უბერავდა იმ მხრიდან, საითაც ფარებები გვქონდა. ფარებში შესარეკად ცხვარი ქარისაკენ უნდა მიგვებრუნებინა, მაგრამ ვერას გზით ეს ვერ მოვახერხეთ. შეშინებულმა ცხვარმა წინ-სვლას უფრო უმატა და, რაკი ვერც უკან დაბრუნება და ველარც დაყენება ვერ შევძელით, ძალა უნებურად მივდევდით ფარას, საითაც ქარი მიერეკებოდა. დაღამდა ის დღე, გავიდა ღამე, არ ჩადგა ქარი, ვერც ჩვენ შევდექით. მოვიქანცენით. ერთი დღე-ღამეც რომ ასე გვევლო, მივალწევდით ზღვის პირს ოც საჟენიანს სიმაღლით და მთელი ფარა გადაიჩხებოდა და დაიღუპებოდა. ბევრ სოფლებს გაუარეთ გვერდი, მაგრამ ვერავინ ვერ გაიგო ჩვენი გაჭირვება. დადგა მეორე ღამე, დაუახლოვდით ერთ ნემენცების სოფელს, ავტეხეთ თოფის სროლა, სოფლის ძაღლებმა შექნეს ყავ-ყავი, გამოიქცნენ ჩვენკენ 15 კაცი ნემენცი, გაიგეს ჩვენგან, რაშია საქმე, მოგვეშველნენ და როგორც იყო ცხვარი სოფლისკენ მივაბრუნეთ და შევდით სოფელში. სახლებს ამოფარებული და თანაც თივის დანახვით, ცხვარი დამშვიდდა, ხოლო ძალიან დაზარალდა: ყველა თხები და 500 ცხვარი გზაში ჩამოგვრჩა და დაიღუპა, იმ ღამეს კიდევ, თუმცა ფარა გარედ იდგა და ალაგიც ბევრი იყო, მაგრამ ცხვარი ისე შეეტქუცა ერთმანეთს, რომ ბევრი დაიხრცა—დაჭყლი-

ტეს ერთმანეთი.“

„მარტო იმ მიზეზით, რომ ორი მეძებარი ძალიან შევარდა ერთხელ ერთ ფარეხში“, ამბობს ლენცი— „ცხვრები ისე დაშინდნენ და მიეტკუცნენ ერთმანეთს, რომ შეტი წიჯა მათგანი დაიხრცა, დაჭულიტეს ერთმანეთი“. (ა. ე. ბრემი, ტ. III, გვ. 257—258).

ცხოველები გარდა შიშისა, რომელიც შეკრებს მათ ჯოგებად, ფარებად, გუნდებად, შეერთებული ანუ საზოგადოებრივი ცხოვრების უპირატესობასაც გრძნობენ განმარტოებულ ცხოვრებასთან შედარებით.

„ზამთარ-ზაფხულს, როდესაც მოატანს დრო ფრინველების გადაფრენისა“—ამბობს ბრემი (ტ. IV, გვ. 26)— „ერთი გვარტომის ფრინველნი ერთად გროვდებიან და, ვიდრე გაუდგებიან შორ გზას, რამდენიმე დღე უცდიან ამავე გზით მომავალ თავის გვარტომის ფრინველებს, და, უკეთუ ამ უკანასკნელთ ვერ შეამჩნიეს პირველნი და შესაძლოა ასცდნენ, ეძახიან თავისაკენ შესაერთებლად. როცა ამგვარად რიცხვი ფრინველებისა გუნდში საკმარისი გახდება, გუნდი მიფრინავს ერთად. ზოგიერთი ფრინველები შინჯვენ ყველა თავის ამხანაგებს გუნდში, რათა დარწმუნდნენ, შესძლებენ გუნდთან ფრენას, თუ არა“.

მიუხედავათ იმისა, რომ ცხოველები ნახირში იჩენენ ურთიერთ შორის სიძულვილს, გაიძვერაობას, ბრაზიანობას, ჩხუბსა და ძალმომრეობას, ნახირი ტყე-მინდორში მაინც არ იქსაქსება, რადგან ცხოველებს ერთმანეთისადმი აქვთ სიყვარული, გულკეთილობა, მოთმინება, იციან მიქომავობა, შერიგება და სხვა..

რაც უფრო სუსტია ინდივიდი თვითეული ტომი-

სა, იმდენად მეტია რაოდენობა ინდივიდებისა ამ ტომის თვითეულ ჯოგში, ფარაში, გუნდში ანუ თვითეულ საზოგადოებრივ ჯგუფში.

თუმცა არც ნახირია სრულიად თავისუფალი: სირაქლემები, მაგალითად, ვერ ჩავლენ ხმელეთი-დამ ზღვაში საცხოვრებლად, სპილონი, თბილ ჰავას ჩვეულნი, ვერ წავლენ ყინულეთის ოკეანესაკენ, მაგრამ მაინცა და მაინც ნახირი უფრო დამოუკიდებელია, ვიდრე ნახირის თვითეული ინდივიდი, რადგან ეს უკანასკნელი ძვით ნახირშიაც არის უფლება-შეზღუდული, რამოდენადაც შეზღუდვა იგი საჭიროა, რომ ნახირი არ დაიქსაქსოს.

როდესაც, მაგალითად, წყალს ვიწრო მისავალი აქვს და მთელი ნახირი ერთად ვერ მიუდგება დასაღევად, ცხოველები ძალაუნებურად იცდიან: ჯერ ერთი სვამს, მერე მეორე, თუმცა შესაძლოა ყველას ერთნაირად სწყუროდეთ და ეჩქარებოდეთ დაღევა.

ერთი და ორი წევრი ნახირისა, რომ მოინდომონ კიდევაც, ვერ გაინაწილებენ მთელ საჭმელს, თუ საჭმელი ცოტაა, რადგან სხვებიც მიესევინან.

ნახირი თავისუფალია გაემგზავროს შორს წყლის დასაღევად, როცა უნდა, ან დასტოვოს ახლომანლო ადგილები და შორს გადავიდეს საჭმლის მოსაძებნად; ხოლო თვითეული წევრი კი ვერ მოშორდება ნახირს და ვერ წავა შორს ვერც წყლის დასაღევად და ვერც საჭმლის მოსაძებნად.

როდესაც ნახირის ერთი წევრი შევიწროებას ისურვებს მეორისას, უკანასკნელი პირველს წინააღმდეგობას უწევს საკუთარის ძალით.

დღეს გამარჯვებული ინდივიდი ნახირში, ხვალ რომ რამე მიზეზით დაუძლურდეს, დამარცხდება მოპირდაპირესთან ბრძოლაში. დამამკვიდრებელი ერთხელ მოპოვებული გამარჯვებისა, გეგემონიის ჩამომგდები პირუტყვთა შორის არა არის რა. ძლევამოსილობს დღეს ის, რომელსაც მეტი ფიზიკური და გონებრივი ძალა შესწევს. დღევანდელი გამარჯვება შედეგია მხოლოდ დღეს არსებული რეალურ ძალთა მიმართებისა და, როგორადაც ფაქტი, ხვალ არავითარ ძალას არ შეჰმატებს გამარჯვებულს თავის მოპირდაპირე ინდივიდთან ხელახლად ბრძოლაში.

პირუტყვი კმაყოფილდება მოქიშპეს დღეის დაჩაგვრით, ძალმომრეობს სადღეისო გამარჯვებისთვის და არა გეგემონიის მოსაპოვებლად სამერმისოდ. მართალია, დაჩაგრულს დამჩაგვრელისადმი ებადება შიში, მაგრამ ამ შიშსაც შემდეგში ივიწყებს და სამუდამოდ ისპობა ყოველი შედეგი და მნიშვნელობა, რაც ჰქონდა წარსულ გამარჯვებას, როგორადაც ფაქტს.

*
* *

ადამიანი საზოგადოებრივ ცხოვრებაში ზედ-მეტ პასუხის გებაში ვარდება საზოგადოებისაგან მიღებულ ზნეჩვეულებების და კანონების წყალობით.

ინდივიდი ნახირში უფრო დამოუკიდებელია, ვიდრე ადამიანი საზოგადოებაში.

ადამიანთა ცხოვრებამაც განვლო ხანა საზოგადოებრივი ცხოვრებისა, როდესაც თვით ეული ადამიანი მხოლოდ იმდენად იყო დამოკიდებული თვისტომთა საზოგადოებრივ ჯგუფში, რამდენადაც დღეს პირუტყვია დამო-

კრძებული თავის გვარტომთა ნახირში.

ადამიანსაც ქონდა საზოგადოებრივი ცხოვრება დამყარებული მხოლოდ ცხოველურ ინსტინქტზე. ხოლო შემდეგ, როდესაც ადამიანს განუვითარდა მეტყველება და ნიჭი ცხოვრებისა, მის ინსტინქტურ შეგნებას ზედ წაემატა განყენებული აზროვნება, რომელმაც ადამიანს უფრო ღრმად შეაგნებინა საზოგადოებრივი ცხოვრების უპირატესობა მეტი კეთილ-დღეობის მოსაპოვებლად და სხვათა ცხოველთა შორის გეგემონიის ხელთ-საგდებად.

ადამიანის განყენებულმა აზროვნებამ, გავარჯიშებულმა მეტყველებამ და განვითარებულმა მესხიერებამ ცოდნა, წინაღ შეძენილი დაკვირვებით, საძიარკვლად გაუხადა მერე შეძენილ მასალის შემუშავებას და შეიქმნა ცოდნის ცოდნაზე დაკოწიწება, გაიჭიმა კულტურის საბელი, წარმოსდგა დაუსრულებელი პროგრესი.

ხალხთა განვითარების ისტორია რომ წარმოვიდგინოთ როგორადაც შესისხლ-ხორცებული მოძრავი არსება და ამ არსებისათვის აგვეყოლებინა თოკი, თავიდან აქამომდე გამოვლილი გზის გასაგებად, ერთი თავი ამ თოკისა დღეს იდებოდა გონება მიუწდომელ წარსულში და მეორე ევროპიულ აწინდელ კულტურაში. სხვა-და-სხვა ხანა ისტორიული განვითარებისა გამოიხატებოდა თოკის ნასკვებით. თოკი იქნებოდა მიხვეულ-მოხვეული, ხოლო ხვეული არსად არ იქნებოდა უკან დაბრუნებული, რადგან ყოველი შემდეგი ხანა განვითარებისა უფრო შორსა დევს სათავედგან.

განყენებული აზროვნება და, როგორადაც შედეგი ამ აზროვნებისა, განყენებული შემეცნება, აი დასა-

წყისი და თვით ის გზაც, რომელმაც არსებითად და-
შორა ადამიანი პირუტყვთა ცხოველებს და დააწინაუ-
რა იგი.

„კაცობრიობამ თავდაპირველად მარტივი ცხოვე-
ლური ბუნება თვისი აიმაღლა და გარდაქმნა ადამიანის
ბუნებად“, ამბობს ვლ. სოლოვიოვი — „არა იმდენად
ფიქრ-წარმოდგენით (воображение), რაიც არ შეიძ-
ლება უარვყოთ ცხოველებშიაც, რამოდენადაც გონიე-
რების (разумъ), ანუ განყენებული აზრის (отвлечен-
ная мысль) მოქმედებით, რომელიც ჰქმნის სიტყვას და
შემეცნებას, და რომლითაც გამოიხატება (ჰკუის მხრივ)
არსებითი განსხვავება ადამიანისა პირუტყვისაგან“.

როგორ დაიწყო ადამიანის ტვინმა ცხოველუ-
რი ინსტიქტის და ბუნების მოვლენათაგან გამოწვეული
შთაბეჭდილებების ზედგავლენით განყენებული აზროვ-
ნება და პირუტყვთა ტვინთან შედარებით როგორ შეი-
ქმნა იგი თვისებებით ესოდენ განსხვავებული, ეს ისე-
თივე საიდუმლოა დღეს ჩვენთვის, როგორადაც მცენა-
რის ქლოროფილში მზის სხივის სითბო-სინათლის ზედ-
გავლენით დედამიწიდან მიღებული წვენიდან და
ჰაერის ნახშირ-მჟავიდან შეთვისებული ნახშირ-ბადისა-
გან სახამებლის მომზადებაა, ანუ არაორგანიული მასა-
ლიდან ორგანიული ნივთიერების შექმნაა საიდუმლო.
ხოლო ეს კი აშკარაა, რომ ადამიანის ამ განყენებული
აზროვნებით ჩაიბა ისტორიული განვითარების ის ნასკ-
ვი, რომლითაც თავდება ხანა მარტოდენ ცხოველურ
ინსტიქტზე დამყარებულ საზოგადოებრივ ცხოვრე-
ბისა და იწყება კაცობრიობის განყენებული აზრით
შეგნებული საზოგადოებრივი ცხოვრება.

განყენებულმა აზროვნებამ, მარტოოდენ ცხოველური ინსტინქტით მომქმედი მარტივი არსებისაგან— ცხოველი-ადამიანისაგან შვა გონიერებით შეგნებული ბუნება-რთული არსება—კაცი-ადამიანი. გონიერებამ გააცნო ადამიანი თავის თავს, განუსაზღვრა მას თავისი სულიერი და ხორციელი მოთხოვნილებანი და აღუძრა მისწრაფებანი, რომელთა განსახორციელებლად ადამიანმა, როგორაც უფრო სუსტმა არსებამ სხვა ცხოველთა შორის, უფრო მჭიდროდ ჩააბა თავისი თავი თავის გვარტომებთან შეერთებულ ცხოვრებაში, რათა განსაზოგადოებრიული კაცთა ერთეული ძლიევამოსილი გამხდარიყო ბუნებაში.

„განმარტოებული ადამიანი“, ამბობს ვ. ვილსონი—„საკმარისად ვერაა შეიარაღებული სხვა ცხოველთა დასამორჩილებლად; მისი გაბატონება ბუნებაში დამყარებულია გონიერებაზე, მის ძლიერება—თვის გვარტომებთან შეერთებაზე“.

ცალკე ოჯახიდან დაწყობილი ერთობა, ნათესავ და არა ნათესავ ოჯახებთან მიკედლებით გარდაიქცა ცალკე საზოგადოებათა ცხოვრებად, მას მოჰყვა ერთი მიწა-წყლის შვილთა განსაზოგადოებრივება, წარმოსდგნენ ერები და ერებთა ნათესაობანი.

პირველ დაწყებითი ოჯახის უფროსმა ღონით და გამოცდილებით მოპოებული ავტორიტეტის შემწეობით შეათვისა თავის ოჯახის წევრებს მორჩილება; დამყარდა ზნე-ჩვეულება, ნათესაობა, ადათი და სარწმუნოება; განისაზღვრა უფლება, კანონი; შესდგა წესიერება და კანონმდებლობა.

რაც უფრო მჭიდროდ იბოჭებოდა საზოგადოებ-

რივი ერთეული, იმდენად მეტად ეკვეცებოდა თვითეულ წევრს საზოგადოებისას ის ბუნებრივი თავისუფლება, რომელიც ქონდა მას, როდესაც ერთობა მხოლოდ ცხოველურ ინსტინქტზე იყო დამყარებული.

აღათზე აშენებული ზნე-ჩვეულება და სარწმუნოება და ყველა აქედამ გამომდინარი უფლებანი და წესიერებანი კანონებად და კანონმდებლობად გამოსახულნი გარდაიქცნენ იმ საშუალებად, რომლითაც ძლიერდებოდა კაცთა საზოგადოებრივი ერთეული, და ილახებოდა პიროვნება საზოგადოების თვითეული წევრისა. ოჯახმა, ეკლესიამ, ყოველმა ცალკე საზოგადოებამ, ქალაქმა თუ სახელმწიფომ ყმად გაიხადეს თავიანთი თვითეული შემადგენელი წევრი.

გაძლიერდა მისწრაფება ცალკე საზოგადოებების შეერთებისა, წარმოსდგა იდეია ცენტრალიზმოსი, დაარსდა კულტი უფროსთ უფროსისა და მის უფლებების განუსაზღვრელობისა. უფლებების დამრიგებელი გახდა სახელმწიფო, როგორც უფროსთ-უფროსი, რომელმაც საზოგადოების ზოგი წევრთაგანი აღჭურვა მეტის უფლებით და ზოგი კი დაუმორჩილა მათ, წარმოსდგა პოლიტიკა, განისაზღვრა იერარქია წოდებრიობისა და დანაწილდა პოლიტიკური უფლებები ამ წოდებათა შორის. დაირღვა საზოგადოებრივ ცხოვრებაში წევრთა თანასწორობა. შეიკრა კოდექსი წოდებრივი და სხვა ყველაგვარ უფლებებისა. დაბინავდა ოჯახში დესპოტიზმი, საზოგადოებაში—რუტინა.

თავდაპირველად ინსტინქტით გამოწვეული და მერე შეგნებული მისწრაფებით გაძლიერებული კაცთა საზოგადოებრივი ცხოვრება ბოლოს თვით მისწრაფებიც

მიზნად გარდაიქცა. საზოგადოება, რომელიც უნდა ყოფილიყო მხოლოდ საშუალება მეტი კეთილდღეობის შექმნისა, როგორც თვითეული ადამიანისათვის, ისე ყველა ადამიანებისათვის ერთად, თვით გარდაიქცა საზრუნველ საგნად, როგორადაც ერთი განუყოფელი ერთეული, და ამ ერთეულის თვითეული წევრის პიროვნება კი სრულიად დაიხშო.

დამორჩილების წინააღმდეგ იბრძვიან მხოლოდ სხვა-და-სხვა ჯგუფები, წოდებენი, ქალაქები, ერები. ადამიანი კი, როგორც წევრი საზოგადოებისა, როგორც პიროვნება, სდუმს და იტანს მონობას უპროტესტოდ.

„თავდაპირველად კაცის პიროვნებას“—ამბობს ვ. ვილსონი—„არაფერი მნიშვნელობა არ ქონდა, მას უყურებდნენ მხოლოდ როგორადაც ვისიმე ნათესავს. მამა განაგებდა ოჯახის საქმეებს, როგორადაც უფროსი ნათესავი. საზოგადოება შეადგენდა ერთეულს, ადამიანი —ამ ერთეული იწილს. ადამიანი სცხოვრებდა საზოგადოებისათვის და მთელი თავისი სიცოცხლე მის მფარველობის ქვეშ იყო. ინდივიდუალად ითვლებოდა მხოლოდ სახელმწიფო“.

* * *

ამ პრინციპის სავსებით გამომხვატველნი იყვნენ ძველი საუკუნოების სახელმწიფოანი და მათ შორის კლასიკური საბერძნეთი და რომი.

ადამიანის პიროვნების დამონავება ოჯახში, საზოგადოებაში, სახელმწიფოში არსებითი მხარეს შეადგენს ძველი საუკუნოებისას.

„ძველი სახელმწიფო“—ამბობს მ. კოვალევსკი—

აშენებული იყო ურთი-ერთ შორის განსაზღვრულ წოდებათა ერთი მეორისაგან დამოკიდებულობაზე, ზოგი ამ წოდებათაგანი, როგორც, მაგალითად, ყმები ნახევრად მშიერნი და სხვ... ყოველ პოლიტიკურ უფლებას იყვნენ მოკლებულნი და მთელი თავიანთი ჩამომავლობით, ერთხელ და სამუდამოდ სხვათა სამსახურს მიჩემებულნი.

„ამ ყმებზე მალლა მდგომ წოდებებს მინიჭებული ქონდათ მეტ-ნაკლებად მარტო მოქალაქობრივი უფლებები, პოლიტიკური უფლებები კი შეადგენდა კუთვნილებას სასულიერო და სამხედრო წოდებებისას, რომელთათანაც გათანასწორებულნი შეიქმნენ საბერძნეთში და რომში მოქალაქენი ჯერ მარტო დედა-ქალაქისა და შემდეგ ამ უკანასკნელთან შეკავშირებული ლათინელთა და იტალიელთა სხვა ქალაქების მოქალაქენიც.

„მიუხედავათ იმისა, რომ მარტო ეს მალალი წოდებანი იყვნენ პოლიტიკურ უფლებებში გათანასწორებული, თუმცა მარტო ამათ ხელში იყო სახელმწიფოს მართვა-გამგეობა, თანამედროვე ხალხი თავის-თავს მაინც სრულ-უფლებიანათ სთვლიდა პოლიტიკურ უფლებების მხრივ, მაინც პოლიტიკურ თავისუფლებას იჩემებდა თავის უხედეულებით“.

თუ საბერძნეთისა და რომის პოლიტიკურ ცხოვრებაში, სადაც ხალხი პოლიტიკურ თანასწორობას ჩემულობს, ასეთ უთანასწორობას ვხედავთ, მაშ პოლიტიკის გარეშე, როგორც ამ ქვეყნების, ისე სხვა უფრო ძველ სახელწიფოების ცხოვრებაში რაღას უნდა მოველოდდეთ!.

„სასულიერო წოდების წარმომადგენელს, რომ მოე-

სურვა კიდევ“, — ამბობს მ. კოვალევსკი — „არ შეეძლო, მაგალითად, ინდოეთში ხვან-თესვას ან ძროხის მოშენებას გამოსდგომოდა, ან კერძო რამ სამსახური ეკისრნა, რადგან ამის წინააღმდეგი იყო არა მარტო საზოგადოებაში დამკვიდრებული შეხედულება იმაზე, თუ ვის რა ეკადრება, არამედ თვით კანონმდებლობაც.

„თითქმის იგივეს ვხედავთ კლასიკურ სახელმწიფოებშიაც: ათინის მოქალაქე და რომის პატრიცი ვერ აიცილენ თავიდან პოლიტიკურ საქმეებს სამეურნეო საქმეების მომიჯნავეებით.

„ათინის ან რომის მოქალაქე ვერ იცოლებდა თავის ყმა დედა-კაცს, რაც უნდა ძალიან მოენდომებინა.

„ინდოეთში და ეგვიპტეში სასულიერო ან სამხედრო წოდების კაცი, როგორც მაღალი წოდების წარმომადგენელი, ვერ შეირთავდა ცოლად ყმას და ვერც სხვა დაბალ, დამოკიდებულ წოდების ქალს.

„ძველი სახელმწიფოს მოქალაქე ზოგიერთ კერძო საკუთრებას ვერ გაყიდდა და ვერც სხვისაგან იყიდდა. იგი ვერ იქონიებდა წოგიერთ წოდების წარმომადგენლებთან ვერც ქონებრივს და ვერც სხვა რაიმე დამოკიდებულებას; ვერ გარდასცემდა, ვერ აჩუქებდა, ვერც უანდერძებდა მათ ვერაფერს“.

„ელინიც და რომაელიც“, ამბობს ვ. ვილსონი, „სრულიად ეკუთვნოდნენ სახელმწიფოს. როცა სახელმწიფოს დასჭირდებოდა მათი სამსახური, მათ ყოველი უფლება თავიანთ საკუთარ სიცოცხლეზე ეკარგებოდათ; ყველა განსაკუთრებით უფლებებს ნაბოძებად სთვლიდნენ სახელმწიფოსაგან, როგორც უფროსისაგან. მართალია, ეს უფლებები დაკანონებული იყო, მაგრამ მათი

შეხედულებით თვით კანონი შეკავშირებული საზოგადოების ნება იყო და არა ამ ნების განსაზღვრა, როგორადაც აწინდელ სახელმწიფოთა სისტემაშია მიღებული“.

„იტალიის ხალხი“, ამბობს ბერლინის უნივერსიტეტის პროფესორი შესანიშნავი ისტორიკოსი და იურისტი თეოდორე მომზენი,—„იმდენად არ იყო მკვიდრ რომაელებისაგან დამოკიდებული, უფლებით შეზღუდული, რამოდენადაც რომის თვითთელი მოქალაქე—რომის რესპუბლიკისაგან. საბერძნეთშიაც და რომშიაც ადამიანის პიროვნება სრულიად დახშული იყო სახელმწიფოსაგან“.

*
* *

დადგა საშუალო საუკუნეები. აივსო ფიალა პიროვნების მოთმინებისა. ბოლო უნდა მოჰღებოდა საზოგადოების თაყვანისმცემლობას, რომელმაც „ჩვეულება რჯულეზე უმტკიცესი გახადა“ და ძველი ადათის წინააღმდეგი საქციელი კაცისა „უწმინდურებათ“ და „შეცოდვებათ“ აღიარა.

მეხუთე საუკუნეში რომაელებს შემოესივნენ გერმანელები, ხალხი არა კულტურული, ბარბაროსები და დაიმორჩილეს. დაიშალა რომის სახელმწიფო, როგორც ერთი დიდი ერთეული კაცთა საზოგადოებრივი ცხოვრებისა, სადაც კულტურული განვითარება უმაღლეს წერტილამდე იყო მიტანილი და სადაც ცენტრალიზმის დედაბოძათ, უფროსთ-უფროსათ თვით სახელმწიფო ითვლებოდა. თმა-ბანჯვლიანი, ჭუჭყიან-ტურტლიანი, მაგრამ ტან-მოსული და ღონიერი გერმანელები ტყის ნა-

ღირებს წარმოადგენდნენ კულტუროსან რომაელებთან შედარებით.

გერმანელები სცხოვრობდნენ ჯერ ისევ კორომ-კორომად დაყოფილ საზოგადოებებათ, ცალკე სოფლებათ, რომელნიც ერთმანეთთან იყვნენ შეკავშირებულნი, როგორც ერთი და იგივე ერის წარმომადგენელი, ერთი ენისა და სარწმუნოების მქონენი, ხოლო მათი საზოგადოებრივი ცხოვრება კი არ იყო ერთ სახელმწიფოთ შეერთებული.

მეხუთე საუკუნეში გერმანელები, რომელნიც წინადაც არა ერთხელ დასცემიან რომს, მაგრამ დამარცხებულნი უკან დაბრუნებულან, მოვიდნენ რომის სახელმწიფოში არა როგორც ჯარი, არამედ როგორც ხალხი, დედაბუდრიანათ და ცალკე-ცალკე საზოგადოებებით დაბინავდნენ დაპყრობილ ადგილებზე. ადათებისამებრ გაინაწილეს დაპყრობილი მთელი ის მიწა-წყალი, რომელიც ეხლანდელ დასავლეთ ევროპის ტერიტორიას შეადგენს და რომელიც მაშინ რომის სახელმწიფოში შედიოდა. მიწა მიეცა სოფლის საზოგადოებას; თვითეული ოჯახი ხმარობდა თავის ხვედრ ადგილს, ხოლო ხარკს ყველა ოჯახები აძლევდნენ საზოგადოებას კი არა, არამედ ერთ რომელსამე პირს, მემამულეს, რომელსაც ან რომლის მშობელსაც თავდაპირველად ქონდა ეს ადგილი მიცემული ჯარის წინამძღოლისაგან. ჯარის უფროსი იქცა უფროსთ-უფროსათ, რომელსაც ემორჩილებოდნენ და ემსახურებოდნენ ის უფროსები ცალკე რაზმებისა, ან ის დაახლოებული პირნი, რომელთაც მან გაუნაწილა შეძენილი მიწა-წყალი და გახადა მემამულეებათ. უფროსთ-უფროსი მოთავე იყო უფროსი მემამ-

მულეებისა, როგორც ცალკე პირებისა, რომელთაც ყავდათ მორჩილი, თავისზე დამოკიდებული წარმომადგენელი ცალკე საზოგადოებებისა, როგორადაც ამ საზოგადოებათა უფროსები.

ამგვარად, მთელი საზოგადოებრივი ცხოვრება დაიყო საუფროსოებად და გახდა ერთი უფროსთ-უფროსის საბრძანებლო. სახელმწიფო, ვითა შენობა დაბჯენილი მსხვილსა და წვრილ სვეტებზედ, წარმოადგენდა შეკავშირებას მორჩილების ნიადაგზე დიდი და პატარა მემამულეებისას, ცალკე ინდივიდებისას, რომელთა შორის უფროსთ-უფროსი, როგორც პირი და როგორც მემამულე, იყო სახელმწიფო კი არა, არამედ თვით ხელმწიფე. შემდეგში ლიუდვიგი XIV-ის ამოძახილმა: „L'état-c'est moi“—სახელმწიფო მე ვარ—მკაფიოდ გამოხატა ის დედააზრი, რომელიც ქონდა საშუალო საუკუნოების სახელმწიფოს, როგორც დესპოტიურ მონარქიას. ყველა ფეოდალს შეეძლო იგივე ეთქვა თავის ფეოდალს შესახებ და მით სინამდვილეს არ უმტყუნებდა.

თუმცა გერმანელებმა ახალ ტერიტორიაზედ საზოგადოებრივი ცხოვრების მოსაწესრიგებლად რომისაგან შემუშავებული სისტემით ისარგებლეს, მაგრამ თავიანთი საზოგადოებრივი ცხოვრების ძველი დედაბოძი—ინდივიდუალიზმი კი არ ამოაგდეს. ვესტგოტების *Lex Romana Visigothorum*“ ალარხის II ბრძანებით შესწორებული და წოდებული „*Breviarium Alaricum*“ იხმარებოდა საკანონმდებლო კოდექსათ მე-XII საუკუნემდე, მაგრამ პიროვნული ხასიათი, რომელსაც ხალხი თავის ჩვეულებების გამო აძლევდა ყოველგვარ უფლებას, დიდმა კარლოსმაც კი ვერ მოსპო.

სახელმწიფო იყო დაყოფილი ნახევრად დამოუკიდებელ წვრილ საზოგადოებებათ, რომელთა სათავეში იდგა სინიორი. ხელმწიფეს ემოარჩილებოდნენ სინიორები ანუ ფეოდალები, ფეოდალებს მათი ლენნიკები. სინიორი მოარჩილი იყო თავისზე უფროსი ფეოდალისა, ხოლო მის დაუკითხავად ბრძანებლობდა თავის ხელქვეით ლენნიკზე. ფეოდალები თავიანთი ზოგადი უფლებების დასაცველად ეხმარებოდნენ ერთმანეთს უფროსი ფეოდალის წინააღმდეგ და ამ ბრძოლით უზრუნველყოფდნენ თავიანთ ნახევრად დამოუკიდებლობას. უფროსი სინიორი კეთილგანწყობილობით ერთ რიგ სინიორებთან და მათის დახმარებით სჩაგრავდა ამ კიბის იგივე საფეხურზე მდგარ დანარჩენ სინიორებს და ამ გზით განაძლიერებდა ცენტრალიზმს; ხოლო როდესაც უფროსი სინიორი ცუდი პოლიტიკოსი იყო და ყველა ხელქვეით სინიორებს მიმხრობის მაგივრად თავის წინააღმდეგ შეაერთებდა, იმ უფლებასაც კარგავდა მათზე, რომელიც წინად ქონდა. ამ გზით ძლიერდებოდა დეცენტრალიზაცია.

ხელმწიფეებს, დიდი კარლოსიდამ დაწყობილი, რომლის სამფლობელოს შეადგენდა ეხლანდელი გერმანიის, შვეიცარიის, ვენგრის, იტალიის (სამხრეთ ნაწილის გარდა), საფრანგეთის და ბელგიის ტერიტორიები, დიდი ნაპოლეონით გათავებული, ბევრჯელ მოსვლიათ აზრი ყველა ქვეყნების ერთ სახელმწიფოდ გარდაქცევისა რომის მზგავსად და სურვილი გაცეზარებისა, მაგრამ აღჩუ არავის არ დაუჯდა.

ერთის მხრით გერმანელების ინდივიდუალიზმი, რომელიც იხატებოდა საზოგადოების წევრთა ერთი ერთ-

მანეთისაგან დამოკიდებულებაში, და მეორეს მხრით ქრისტეს მოძღვრება, რომელმაც ყოველი ადამიანი სრულუფლებიანი გახადა თავის თავზე და მის მოქმედებას წინ წაუმიდგარა საკუთარი სინდისი ხოლო ღმერთის წინაშე პასუხის მგებლობით, აპრკოლებდნენ ხელმწიფისაგან ხალხის დამონაგებას. ცენტრალიზმს ებრძოდა დეცენტრალიზაცია. ამ გვარად ცალკე-ცალკე სახელმწიფოებად დაყოფილმა საზოგადოებრიულმა ცხოვრებამ მოაღწია მე XVIII საუკუნემდე. გზა და გზა ჩამორჩნენ მსხვილი და წვრილი ფეოდალები, მათი უფლებები ჩაუვარდათ ხელში წოდებებს, ქალაქებს, საზოგადოებებს, მაგრამ პრინციპი სახელმწიფოს ცალკე ნაწილებად განაწილებისა კი დარჩა შეურყეველი. ყველაზე დიდ ნაწილს საზოგადოებაში შეადგენდა თითქმის ყველა უფლებებს მოკლებული გლეხობა. პრინციპი ინდივიდუალიზმისა წინ წამოყენებული იყო, მაგრამ რიცხვით უმცირესი ნაწილი საზოგადოებისა სჩაგრავდა პიროვნებას ხალხის უმრავლესობაში. ხელმწიფემ, რომელიც წინად მხოლოდ უფროსი სინიორი იყო, ყველა ფეოდალები შეაგროვა ერთად და სახელმწიფო თავის საკუთრებად გამოაცხადა. იგი გახდა კანონისა და სამართლის მომცემი, უფლებებისა და წესრიგის მბოძებელი.

ქრისტიანეთა ეკლესიის წარმომადგენელთ წინააღმდეგ ქრისტეს მოძღვრებისა მხარი დაუჭირეს მონარქის აბსოლიუტიზმს; საერო უფლება მისი გახადეს ღვთისაგან მოვლენილ განუსაზღვრელ უფლებად. თავიანთი წარმომადგენლობა ღმერთის წინაშე გაუნაწილეს ერის კაცს, დესპოტს, რომელსაც ხასად დაუსვეს თვით ეკლესია.

მეთვრამეტე საუკუნოებში იწყება პიროვნების ხელახლად გამოფხიზლება. კულტურის გაფართოებამ, ვაჭრობამ, მრეწველობამ ხელახლად დააფიქრა კაცის გონება მსოფლიო ცხოვრებას. წარმოსდგა ფილოსოფია. უკვე ცნობილი (მეXIV—XVს.) ჰუმანიზმი, დაარსებული პირველად მილანში პეტრარკისაგან, რომელიც ამასთანავე ითვლება ისტორიული კრიტიკის პირველ შემომღებათ, იტალიადაც დასავლეთ ევროპაში გადმოვიდა და გაძლიერდა. სწავლის და მეცნიერების მისწრაფების უმთავრეს საგნად ჰუმანისტებმა თვით ადამიანი აღვიარეს. „თუ მეცნიერების მიზანი თვითცნობიერებაა“, ამბობდნენ ჰუმანისტები — „მაშ ადამიანი ამ ცნობიერების ანუ შესწავლის უმთავრესი ობიექტი უნდა იყოს“. ადამიანთა შორის სხვა არავითარი განსხვავება არ უნდა არსებობდეს, გარდა იმ განსხვავებისა, რომელიც ნიჭისა და ზნეობრიობის განვითარებისაგან წარმოსდგებაო. ამგვარად, ადამიანის პიროვნების ყოველმხრივ განვითარებას მისცეს მათ უმთავრესი მნიშვნელობა. წარჩინებულმა ჰუმანისტმა ლიუტერმა აღადგინა ხალხისაგან მივიწყებული დამოუკიდებლობა ადამიანის სინდისისა და პასუხის მგებლობა მხოლოდ ღმერთის წინაშე.

დეკარტის ფორმულით: „ვაზროვნებ — მაშ ვარსებობ“ (Gocito—ergo sum) იწყება გონიერებაზე დამყარებული რაციონალიზმი. მხოლოდ განყენებულ აზროვნებაზე მყარდება ყოველგვარი სწავლა-ცოდნის შეძენა.

რაციონალიზმის შესანიშნავი წარმომადგენელი მონტესკიო, „მეფე ვოლტერი“, ჟან-ჟანკ რუსსო და სხვები მედგრად იბრძვიან ადამიანისა და ხალხის ბუნებრივ უფლების აღსადგენად. საშუალო საუკუნოებისგან

ნაანდერძევი სახელმწიფოს წესწყობილობა ამ მეომართაგან ძირიანად შეიქმნა გაბათილებული, მასხარად აგდებული. მათგან გამოთქმული აზრები ხალხის უწმინდაეს რწმენად და მისწრაფებად გარდაიქცა.

პირველად მონტესკიომ დაყო სახელმწიფო უფლებანი სამ ნაწილად: საკანონმდებლო უფლებანი, საგამგებლო უფლებანი (აღმასრულებელ ორგანოთ უფლებანი) და სასამართლო უფლებანი. ესრეთი დაყოფა გახდა შემდეგში ერთი იმ საფუძველთაგანი, რომელზედაც აშენდა აწინდელი უფლებრივი სახელმწიფო. მონტესკიოსაგან გამოთქმული აზრი კანონმდებლობის შემოღების შესახებ: „სხვა და სხვა მოთხოვნიოებამ სხვა და სხვა ჰავაში იძულებულ ქმნა სხვა და სხვა გვარი ცხოვრება, რომელმაც გამოიწვია სხვა და სხვა გვარი კანონებიო“, იქმნა შემდეგში მიღებული იმ პრინციპად, რომელზედაც დამყარებულია უფლებრივ სახელმწიფოში საკანონმდებლო ზოგადი უფლებების დეცენტრალიზაცია, განხორციელებული სუვერენიტეტით და ავტონომიით.

ფრანსუა-მარი-არჟე ვოლტერმა, რომელმაც სასაცილოდ და სამარცხვინოდ აღვიარა საზოგადოებაში გამეფებული ცრუმორწმუნება და უაზრო ზნე-ჩვეულებად მორჩილება, მკითხველმბს ჩაუნერგა გულში, რომ ყოველი ადამიანი, მიუხედავად იმისა, ძლიერია იგი, თუ უძლური იმ საზოგადოებაში, რომელშიაც სცხოვრობს, აქვს რაიმე გავლენა მათზე, ვინც გარს არტყია, თუ არა, სულერთია, მოვალეა თავგამოდებით და სასტიკად შეებრძოლს ყველა იმას, რაც წინ ელობება და უშლის განათლებისა და კეთილსინიღისიერების ხალხში გავრცელებას და დამყარებას. გრძნობიერებით სავსე ჟანჟაკ

რუსსო ადამიანის შებრალების გრძნობისადმი მიმართვით უმტკიცებდა საზოგადოებას, რომ ერთხელ და სამუდამოთ მიღებულმა, მოტყუებით, კანონებმა შემთხვევითი ძალმომრეობა ხელუხლებელ უფლებად გარდაქმნეს და გახდნენ ბორკილად ლარიბთათვის, მათი დამონავების საშუალებად მდიდრებისაგან; რამოდენიმე ეგოისტთა ინტერესების დასაცველად მთელი კაცობრიობა იძულებულ ჰყვეს დაუსვენებელ და განუწყვეტელ შრომას, მუდმივ მონობას და სიღატაკეს. რადგან ამ კანონებს ყურის გდება უნდოდა, ხალხმა მართველობა გამოიგონა; წარმოსდგა ახალი უთანასწორობა — ძღაჟრთა და უძღუჟრთა. იმის მაგიერ, რომ მართველობით თავისუფლება დაცულიყო, მართველებმა თვითნებობა და ძალმომრეობა დაიწყეს და საშვილიაშვილოდ გარდაქმნეს თავიანთი უფლებები.

ნამდვილად კი მართველობა უნდა იყოს მხოლოდ აღმასრულებელი ორგანო იმ კანონების, რომელთა შემუშავება და სავალდებულოდ მიღება ხალხის საქმეა და სხვა არავისი.

„დაბადებით თავისუფალი ადამიანი ცხოვრებაში ყველგან შებორკილია“- ამბობს რუსსო- „საჭიროა შესდგეს ისეთი ასოციაცია, სადაც ყოველი ადამიანი, სხვებთან შეერთებული, მხოლოდ თავისთავს უნდა ემორჩილებოდეს, იყოს თავისუფალი, როგორც უწინ ყოფილა“.

დიდ შეცდომათ სთვლის რუსსო მიწის კერძო საკუთრებად გამოცხადებას.

„ვინც პირველად შემოღობა ადგილი და სთქვა: ეს ადგილი ჩემიაო, ქვეყნის მატყუარა იყო, რომელმაც ესოდენ უბედურება მოახვია კაცობრიობას თავზე; ქვეყ-

ნის მხსნელი იქნებოდა ის, ვინც მაშინ დაგლეჯდა ღობის მარგილებს, დაანგრევდა ღობეს და იტყოდა:

„ყველანი დაიღუპებით, თუ ოდესმე დაივიწყებთ, რომ ნაყოფი მიწისა ყველას ეკუთვნის და მიწა კი—არავის“.

ხშირად რუსსო თავის ნაწერებში გულდასმით სარეგულირაციოდ იწვევდა ხალხს. მის დროს საფრანგეთში ხალხი, სხვა სახელმწიფოებთან შედარებით, უფრო მეტ უკმაყოფილებას აცხადებდა საზოგადოების წევრთა უთანასწორობისა გამო. ზოგადი პრივილეგიების მქონენი უფრო მეტ უკმაყოფილებას აცხადებდნენ მათ წინააღმდეგ, ვისაც მეტი პრივილეგია ქონდა, ვინემ ყოველუფლებასა და პრივილეგიას მოკლებული ხალხის უმრავლესობა. ამიტომ ყველას გულს ერთნაირად მოხვდა და ააღელვა ხალხი არსებულ წესწყობილების წინააღმდეგ, როდესაც რუსსომ განმარტა, რა არის მესამე წოდება (*tiers état*). „სწორედ ის არის ხალხი, რასაც ზოგიერთ ქვეყანაში ბედავენ და მესამე წოდებას ეძახიან. ამგვარი სახელწოდება სწორედ იმას ნიშნავს, რომ პირველი და მეორე ადგილი პირველი ორი წოდების კერძო ინტერესებს უჭირავთ და მთელი ხალხის ინტერესი კი ბოლოშია მოქცეულიო“.

რაციონალისტების ისეთ მედგარმა კრიტიკამ არსებულ რეჟიმის წინააღმდეგ, როგორც იყო მონტესკიოს კრიტიკა, ამ რეჟიმის ისე სამარცხვინოდ აგდებამ, როგორც ვოლტერმა აიგდო, ხალხის გრძნობის ისეთმა აღელვებამ, როგორც ეს რუსსომ მოახერხა, და ბევრმა კიდევ სხვა ამგვარმა მოვლენებმა აავსეს ფიალა ხალხის მოთმინებისა.

ყველა ამას ზედ დაერთო კანტის ფილოსოფიური

კრიტიციზმი, რომელმაც სრულიად ჩაღეწა ხიდი, რომლითაც მსოფლიოს მოწესრიგება მომდინარეობდა ღვთაებისაგან.

მიზეზთ მიზეზის მაძიებელ კაცის გონებას ფილოსოფოსმა კანტმა განუსაზღვრა სფერა მოქმედებისა და გამოაშკარავა ამ სფერის გარეშე ხეტიალის უსაფუძლობა.

ჩვენს გონებას, სთქვა კანტმა, შეუძლიან საგნების შესწავლა იმიტომ, რომ ის, რაც ამ საგნებში შეისწავლება, თვით გონებისაგანვე არის განსაზღვრული; სწავლა შესაძლოა იმიტომ, რომ შესასწავლებელ საგნად ვხდით იმას, რაც ჩვენისავე გონებით ისახება ამ საგნების ზედგავლენით.

თვით წარმოდგენა ჩვენი გონების გარეშე მყოფ საგნებისა, რომელნიც ზედგავლენობენ ერთმანეთზე და ჩვენზედაც—წარმოდგენა იმისი, რომ ეს საგნები ჩვენი გონების გაკეპე მდგანა ანუ გაკეპე შეფენი არიან, უკვე გულისხმობს დროსა და სივრცეს, რომელნიც თვით შეადგენენ სუბიექტის იდეალურ წარმოდგენას. მაშასადამე, ყოველი, რაც დროსა და სივრცეში ხდება, არსებობს სუბიექტის გარეშე კი არა, არამედ როგორადაც მისი, სუბიექტის, წარმოდგენა.

გონებას შეუძლიან შესწავლა იმისი, რაც გონებისაგანვეა წარმომდგარი. „ეს აზრი“ — ამბობს ვლ. სოლოვიოვი — „უარ ჰყოფს ჩვენს გარეშე მყოფ ჩვენზე მომქმედ საგნებისა და მოვლენების ჩვენგან, ვითომ, დამოუკიდებლობას. ამ აზრის ორივე მხარე, დადებითიც და უარყოფითიც, სრულ ჰეგემონიუბას შეადგენს, შეადგენს იმ ახალ გზას მსჯელობისას, რომელზედაც მკვი-

დრად და ნათლად დადგა კანტი სხვა ფილოსოფოსებთან შედარებით. ამით აამაღლა მან ფილოსოფიური მსჯელობა და აიყვანა ფილოსოფია ღირსების იმ მაღალ მწვერვალზე, საიდანაც უკუგდებული იგი თავის დღეში აღარ იქნება“.

პრაქტიკული შედეგი ამ ფილოსოფიური აზრისა იყო ის, რომ ამ აზრმა, რაც აქამომდე კაცის გონებით შვიდ ცას ზევით იყო აბძანებული, უკან გონებაშივე ჩაწოაბძანა და უთხრა ამ გონებას; „შენვე სჭრი და შენვე კერავ“, უსაფუძლოა შენი შენს იქით ხეტიალი, შენი და, ვისიც შენ ხარ წარმომადგენელი, ე. ი. ადამიანის ბედი და უბედობა, ადამიანის კეთილდღეობა შენ-ზედვეა დამოკიდებული.

ბუნებითი მეცნიერების ყოველმა შტომ რეალური და საბუთება მისცა ამ ფილოსოფიას და საფრანგეთის ხალხის აზროვნებაში ჰუმანისტებისა და რაციონალისტების ზედგავლენით დატრიალდა ჩარხი ევოლიუციისა ადამიანის დახშული პიროვნების აღსადგენად. მოხდა საფრანგეთის დიდი რევოლიუცია, რომელმაც დაანგრია აშენებული საშუალო საუკუნოებში ტაძარი საზოგადოებრივი ცხოვრების პრიციპისა. ნანგრევზედ აშენდა ახალი ტიპი დასავლეთ ევროპის ეხლანდელი უფლებრივი კონსტიტუციებისა.

საფრანგეთის ერის კრებულმა მუხლ-მუხლად გამოაცხადა ქვემოთ მოყვანილი ადამიანისა და მოქალაქეს უფლებანი, რომელნიც უზრუნველ უნდა ყოფილიყვნენ, მიუხედავად იმისა, რანაირი პოლიტიკური ფორმა იქნებოდა მიღებული სახელმწიფოს მოწესრიგებაში.

კომისიისგანთ შემუშავებული დეკლარაცია წაუ-

კითხა მირაბომ კრებულს და კრებულისაგან დამტკიცებულ იქმნა 26 აგვ. 1789 წელს. დეკლარაცია იგი, რომელიც 1791 წლის კონსტიტუციის თავშია მოქცეული, იყო:

**დეკლარაცია ადამიანისა და მოქალაქის
უფლებებისა.**

(Declaration des droits de l'homme et du citoyen*).

საფრანგეთის ხალხის წარმომადგენელთა კრებულმა, მიიღო რა მხედველობაში, რომ ხალხთა უბედურებისა და მართველობათა გარყვნილების თავი და თავი მიზეზი არის ადამიანის უფლებათა არცოდნა, დავიწყება ან დაგმობა, გარდასწყვიტა: აღნუსხოს და საჯაროდ გამოაცხადოს ადამიანის ბუნებრივი ხელშეუხებელი და უწმინდაესი უფლებები, რათა ნუსხა იგი ყოველ წევრს საზოგადოებისას მუდამ თვალ წინ ქონდეს და მოაგონებდეს მას მის უფლებასა და მოვალეობას; რათა შესაძლებელ იქნეს ყოველი საკანონმდებლო და დგენილებისა და მართველობის, როგორც აღმასრულებელი ორგანოს, ყოველი მოქმედების ამ უფლებებთან შემოწმება და მით იგი დადგენილებათა და მოქმედებათა მიმართ ნდობისა და პატივისცემის გამოწვევა; რათა დღეის ამას იქით ამ მარტივ და შეუბღალავ საფუძველ-

---

*) უნდა აიფიქროთ, რომ კომისია ამ დეკლარაციის შედგენაში ხელმძღვანელობდა ამერიკის შტატებისგან შედგენილი 1774-1776 წ. დეკლარაციით, რომელიც წააგავს ზემო აღნიშნულს, ხოლო ესოდენ მნიშვნელოვანი კი არ არის ისტორიაში.

ზე დამყარებული მოქალაქეთა მოთხოვნებიანი მიმართულ იქმნენ კონსტიტუციის და საერთო კეთილდღეობის დასაცველად. ამისა გამო ერას კრებული მიიღებს და აცხადებს წინაშე უზენაესისა და მის მფარველობის ქვეშ შემდეგ უფლებებს ადამიანისას და მოქალაქესას:

სტ. 1. — ადამიანები იბადებიან და არიან თავისუფალნი და უფლებებით თანასწორნი. განსხვავება საზოგადოებაში შეიძლება იქმნეს მხოლოდ საზოგადოების სარგებლობაზედ დამყარებული.

2. — ყოველი პოლიტიკური შეკავშირების მიზანი არის ადამიანის ბუნებრივი და ხელშეუხებელი უფლებების დაცვა. იგი უფლებები არიან: თავისუფლება, საკუთრება, პაროვნების ხელშეუხებლობა და გამკლავება წინააღმდეგ ყოველგვარი დაჩაგვრისა.

3. — ყოველი უმაღლესი უფლება ხალხიდან მომდინარეობს არსებითად. არც ერთ წევრს საზოგადოებისას, არც ერთ წევრთა ჯგუფს არ შეუძლიანთ, გარდა ხალხისაგანვე მინიჭებული უფლებებისა, სხვა უფლებებით სარგებლობა.

4. — თავისუფლება ნიშნავს ყველა ისეთ მოქმედებას, რაც ვნებას არ აძლევს სხვას; ამგვარად, ადამიანის ბუნებრივი უფლებების განხორციელება განისაზღვრება მხოლოდ სხვა ადამიანთა იგივე ბუნებრივი უფლებების შეუზღუდებლობით. ეს შეუზღუდებლობა განსაზღვრულ უნდა იქმნას კანონებით.

5. — კანონს შეუძლიან აკრძალვა მხოლოდ ისეთი მოქმედებისა, რომელიც საზოგადოებისათვის ვნების მომტანია. რაც კანონით აკრძალული არარის, ის არავის არ დაეშლება და რასაც კანონი არ აკისრებს, ის არავის არ დაეკისრება.

6. — კანონი არის საერთო ნება-სურვილის გამოხატვა. ყველა მოქალაქეს ან მის წარმომადგენელს შეუძლიან მოწინააღმდეგეობა მიიღოს კანონის შემუშავებაში. კანონი, ბრალსა სდებს იგი, თუ ამართლებს, ყველასათვის ერთნაირი უნდა იყოს. ყველა მოქალაქენი კანონის წინაშე თანასწორნი არიან და ამიტომ ყველას ერთნაირი გზით და უფლებებით მიეცემა და მიენიჭება საზოგადოებაში ხარისხი, ადგილი და თანამდებობა, თანახმად მხოლოდ მისპირადი ზნეობისა და გონება-განვითარებისა, სხვა ყველა გარემოებათა მიუხედავად.

7. — არცერთი ადამიანი არ შეიძლება იქმნას ბრალდებული, დაჭერილი ან დაპატიმრებული, თუ არ კანონით განსაზღვრულ შემთხვევაში და კანონითვე მიღებული წესის თანახმად. ვინც მოითხოვს, მოამზადებს, აასრულებს ან სხვას აასრულებინებს კანონის გარეშე რამე ბრძანებას, უნდა დაისაჯოს; ხოლო ყოველი მოქალაქე კანონის თანახმად მოწვეული ან დაჭერილი, მოვალეა დაუყოვნებლივ დამორჩილდეს მოთხოვნილებას: დაუმორჩილებლობა დანაშაულად ითვლება.

8. — კანონი უნდა განსაზღვრიდეს მხოლოდ საჭირო და აუცილებელს სასჯელს. არავინ არ შეიძლება იქმნას დასჯილი, თუ არ თანახმად დანაშაულის ჩადენამდე მიღებული და გამოცხადებული კანონისა და წესისა.

9. — ყოველი ადამიანი უდანაშაულოა, სანამ იგი დამნაშავედ არაა ცნობილი. ამიტომ, დაპატიმრების დროს ყოველი სისასტიკე, რომელიც არაა აუცილებელი საჭიროებით გამოწვეული, რომ არ გაიქცეს დაპატიმრებული, დანაშაულად ითვლება და სასტიკად უნდა ისჯებოდეს კანონით.

10.— არავინ არ უნდა იყოს შეწუხებული საკუთარი აზროვნების გამო, სარელიგიოზო კითხვების შესახებაცკი, თუ ამ აზრების გამომჟღავნება არ არღვევს კანონით მიღებულ წესიერებას.

11.— თავისუფალი გაზიარება აზრისა და შეხედულებისა ერთი უძვირფასესთაგანი უფლებაა ადამიანისა; ამიტომ ყოველ მოქალაქეს თავისუფლად შეუძლიან ილაპარაკოს, რაც უნდა, დაწეროს, დაბეჭდოს, ხოლო პასუხი კი უნდა აგოს კანონის წინაშე, თუ ამ თავისუფლებას საბოროტოდ მოიხმარს.

12.— ადამიანისა და მოქალაქეს უფლებათა გარანტია უსაჭიროესად ითხოვს ხალხთა შეკავშირებას სახელმწიფოდ, რომელიც წარმოადგენს ძალას; ეს ძალა, ამგვარად, არსდება ყველას ინტერესების დასაცველად, და არა იმ პირთა სასარგებლოდ, რომელთაც ჩაბარებული აქვთ იგი.

13.— სახელმწიფოს მართვა-გამგეობისათვის ხარჯის დასაფარავად შემოღებულ უნდა იქმნას საზოგადო გარდასახადი; გარდასახადი უნდა იყოს თანასწორად გაწერილი ყველა მოქალაქეებზე, თანახმად მათი შეძლებისა.

14.— ყველა მოქალაქეს აქვს უფლება თვით ან თავის წარმომადგენლის შემწეობით შეამოწმოს და დარწმუნდეს გარდასახადების საჭიროებაში, გამოაცხადოს თავისი თანხმობა ამ გარდასახადებზე, თვალყური ადევნოს მათ მოხმარებას, განსაზღვროს მათი რაოდენობა, საფუძველი და წესი და დრო გარდახდევინებისა.

15.— საზოგადოებას აქვს უფლება მოსთხოვოს სახელმწიფოს ყოველ მოხელეს ანგარიში მისი მოქმედებისა.

16.— როდესაც საზოგადოებას სამმართველო უფლებები არა აქვს დაყოფილი და ნათლად განსაზღვრული, მაშინ მას არც კონსტიტუცია აქვს და არც თავის უფლებების სრული გარანტია.

17.— საკუთრება, როგორც ხელშეუხებელი და უწმინდაესი კუთვნილება, არავის არ ჩამოერთმევა, თუ არ თანახმად კანონმდებლობის და საზოგადოების აუცილებელ საჭიროებისათვის. მოსაკუთრე საკუთრების ჩამორთმევამდე უნდა დაკმაყოფილებული იქმნას სინიდიისერი ფასის მიცემით.

*
* *

ამ დეკლარაციით გამოცხადებული ინდივიდუალიზმის პრინციპები მიღებულ იქმნენ საძირკვლად, რომელზედაც მას შემდეგ თანდათანობით გადაშენდა და წარმოსდგა აწინდელი ევროპიული უფლებრივი დემოკრატიული კონსტიტუციები. დეკლარაციით დამკვიდრდა ისევ ის დედააზრი, რომ სახელმწიფო არის საზოგადოებისათვის, და არა საზოგადოება სახელმწიფოსათვის; რომ არსებითი მიზანი კაცთა ცხოვრების გასაზოგადოებრივებისა არის: მიეცეს წევრს საზოგადოებისას, რეგულაცია ინდივიდს, ყოველი საშუალება თვითგანვითარებისა, ჩადგან მხელად ეს აჩის მართალი გზა თვით საზოგადოების გაძლიერებისა.

„ძველი საუკუნოების სახელმწიფო“-ამბობს ვილსონი“ — უარს ჰყოფდა პიროვნების ყოველგვარ უფლებას, ინდივიდი სახელმწიფოსათვის იბადებოდა; ეხლანდელი კი არსებობს ინდივიდისათვის და თავის უფლებებიდამ უარს ჰყოფს ყველა იმ უფლებას, რომელიც

პიროვნების უფლებაზე არარი დამოკიდებული. დემოკრატიულმა იდეამ ღრმად გაიდგა ფესვი ეხლანდელ დაწინაურებულ სახელმწიფოებში იმიტომ, რომ ინდივიდს მიეცა დიდი მნიშვნელობა, არა როგორც ნაწილს სახელმწიფოსას“.

ეხლანდელი ევროპიული სახელმწიფო უფლებრივია, ვამბობთ, იმიტომ, რომ მის ქვეშემრდომნი არიან მოქალაქობრივი უფლებებით გათანასწორებულნი და ამ უფლების გარდა პოლიტიკური უფლებებიც, თუმცა მეტნაკლებად, მაგრამ მაინც მინიჭებული აქვთ. სახელმწიფოს უფლება არ არის განუსაზღვრელი, როგორც ძველად იყო არამედ განსაზღვრულია და, რაც საზღვარს გარეშე რჩება, ის მოქალაქეთა უფლებებს ეკუთვნის. უფლებას და მოვალეობას სახელმწიფოსას აღარ ეკუთვნის ის, რაც შეიძლება განხორციელდეს კერძო ინიციატივით და კოოპერაციით. სახელმწიფოს აქვს, მაგალითად, უფლება მოსთხოვოს თავის ქვეშემრდომს სამხედრო სამსახური, გადაახდევინოს სახელმწიფო გარდასახადი, აკისრებინოს სხვა და სხვა დაკანონებული მოვალეობანი, ხოლო გარეშე ამ განსაზღვრული უფლებისა და მოვალეობისა მას სხვა არაფრის დაკისრება არ შეუძლიან და ყოველი მოქალაქე მოქმედობს დამოუკიდებლად. აი სწორედ ამ უფლებათა და მოვალეობათა ამგვარმა შემოფარგვლამ გარდააქცია ძველი სახელმწიფო ეხლანდელ უფლებრივ სახელმწიფოდ.

რადგან სახელმწიფოს ყველა მისწრაფებათა განმახორციელებელი მართველობა არის, როგორც თავიდათავი აღმასრულებელი ორგანო სახელმწიფოში, ამიტომ მართველობის მისწრაფებაც გარკვეულ-განსაზღვრულია.

„მართველობა“ ამბობს ვილსონი, „არის საზოგადოების ორგანო, მისი უნივერსალური იარაღი. მაშასადამე, მიზანი მისი უნდა იგივე იყოს, რაც საზოგადოების მიზანს შეადგენს. რა არის მიზანი საზოგადოებისა? რა არის თვით საზოგადოება? ჩვენ ასოციაცია ადამიანებისა, რომელნიც შეკავშირებულან ერთმანეთის დახმარებისათვის. დახმარებისათვის რაში? თვითგანვითარებაში. საზოგადოება ცდილობს მოუპოვოს თავის წევრს ადამიანს საშუალება ყოველმხრივი თვითგანვითარებისა, რათა ადამიანს შეეძლოს თავისი ინდივიდუალური ძალღონის დამოუკიდებლად და სავსებით მოხმარება. ამიტომ, განაგრძობს ვილსონი--„მიზანი მართველობისა არის — ხელი შეუწყოს ერთ ორგანიზმოდ შეკავშირებულ საზოგადოებას მის მისწრაფების განხორციელებაში. გაწესრიგება, რომელზედაც ვლახარაკობთ, ყოველ საქმეში ჩაჩრას კი არ ნიშნავს, არამედ იგი არას ადამიანის ყოველ დარგში პირობებისა და გარემოებების, შეძლებისა და გვარად, გათანასწორება და ეს გათანასწორება კი სწორედ წინააღმდეგია ყოველ საქმეში დაუკითხავად ჩარევისა.“

რომ კიდევაც მოეხერხებინა ადამიანს და შეედგინა თავისი საზოგადოებრივი ცხოვრებისათვის ისეთი კანონმდებლობა, რომელიც შემდეგშიაც გამოხატავდა და დააკმაყოფილებდა მის იდეალს და მოთხოვნილებებს, კანონმდებლობა იგი მაინც არ იქნებოდა მუდმივი, რადგან მის შეცვლა-შეუცვლელობა დამოკიდებულია ადამიანის ნება-სურვილზე. ამით განსხვავდება ადამიანისგანით შემუშავებული კანონი ბუნების კანონისაგან.

„ადამიანისგანით შემუშავებული კანონმდებლობა“, ამბობს პროფ. ჰეკსლი — „წარმოადგენს ბრძანებათა სიას,

რომელიც ასასრულებლად ეძლევა საკუთარს სურვილი-
თა და ნებით აღჭურვილ არსებათ, რომელთაც შეუძ-
ლიანთ ასასრულონ ან არ ასასრულონ, და კანონს ძალა
არ ეკარგება, არ იღუპება იმით, რომ მას დაარღვევენ.
სხვაა ბუნების კანონი. იგი შემუშავებული ბრძანება კი
არა, გამოკვლეული დადგენილებაა და უტყუარ კანონ-
ნად იცნობა იმდენად, რამოდენადაც ბუნების მუდმივ
მოვლენათა უტყუარი გამომხატველია. უმეცრება იქნება
წარმოვიდგინოთ ბუნების კანონის შეცვლა ან დარღვე-
ვა. შესაძლებელია მხოლოდ არ გაგვიმართლდეს ბუნე-
ბის კანონად მიღებული ჩვენი დადგენილება და ეს იქ-
ნება დამტკიცება იმისი კი არა, რომ ბუნების კანონთა
მოქმედება შეცვლილა, არამედ იმის, რომ დაკვირვება-
ში შევმცდარვართ. ბუნების ნამდვილი კანონი უნივერ-
სალურია და ყოვლად შეუძლებელია მისი შეცვლა.“

ამ ორმა გარემოებამ: ერთის მხრით ადამიანისგნით
შემუშავებული კანონის დამოკიდებულებამ კაცთა ნე-
ბა-სურვილზე და მეორე—სახელმწიფოს მისწრაფებათა
განხორციელებამ მართველობის შემწეობით აიძულა ხალ-
ხი დიდის ყურადღებით მოქცეულიყო სახელმწიფოს საკან-
ონმდებლო და სამმართველო კრებულთა წევრების არ-
ჩვეის დროს. საზოგადოებრივი ცხოვრების მისწრაფება რომ
შეთანხმებულ ქმნილიყო მთელი ხალხის ნება-სურვილ-
თან, რომ თვით ხალხი გამხდარიყო თავისი ბატონი,
თავისთვის სავალდებულო კანონების მიმღები, კონსტი-
ტუციის ძირითად კანონებში გატარებული იქმნა პრინ-
ციპი ხალხის წარმომადგენლობისა წარმომადგენელთა
ხალხის მიერ არჩევით, ანუ პრინციპი პოლიტიკური
უფლებების გადაცემისა ხალხის ხელში. ამ გარემოებამ

შექმნა ეხლანდელი ევროპიული უფლებრივი, დემოკრატიული სახელმწიფო; ამან გარდაქმნა მონარქი, აბსოლიუტიზმის წარმომადგენელი, უფლება განსაზღვრულ კონსტიტუციონრ მონარქად, სადაც იგი არის, და მოსპო იქ, სადაც აღარ არის.

სახელმწიფოს მართვა-გამგეობაში ხალხის წარმომადგენლების მიწვევით განხორციელდება ორი პრინციპი: დემოკრატიზაციის და ინდივიდუალიზმის. დემოკრატიზაციის იმიტომ, რომ მართვა-გამგეობის ხალხის წარმომადგენლებზე გარდაცემით, თვით ხალხს ეძლევა უფლება თავისი საზოგადოებრივი ცხოვრების მოწესრიგებისა და ინდივიდუალიზმის—იმიტომ, რომ ყოველი წარმომადგენელი, როგორადაც ინდივიდი, გამომხატველია ინდივიდების ნება-სურვილის და მოთხოვნილებებისა, რომელთაც უნდა აკმაყოფილებდეს სახელმწიფო, ვინაიდან სახელმწიფო არის ინდივიდებისათვის და არა ინდივიდები სახელმწიფოსათვის.

სახელმწიფო მოთავსებული რომ იყოს ერთგვარ მიწა-წყლის და ერთნაირი ჰაერის ტერიტორიაზედ, ამ ტერიტორიის მცხოვრებნი რომ იყვნენ ერთი და იგივე ერის, სარწმუნოების, ზნეჩვეულების წარმომადგენელი, ერთი და იგივე წარსულის მქონენი, ერთ ენაზე მოლაპარაკენი, მაშინაც პრინციპის წარმომადგენლობისას არ მოაკლდებოდა რეალური მნიშვნელობა, რადგან ესეთი ხალხი მაინც სხვა და-სხვა ინდივიდებისაგან იქნებოდა შემდგარი, სხვადასხვა ინდივიდუალური მოთხოვნილებებით, ვინაიდან ერთი დედამისი შვილობაც კი არა სპობს შვილთა შორის ინდივიდუალურ სხვა და სხვაობას.

სახელმწიფოები ნამდვილად კი შესდგებიან სხვადა-

სხვა მიწა-წყლის და ჰავის ტერიტორიებიდან, რომელთაზედაც მოსახლეობენ ერები ერთი, სარწმუნოებით, კულტურით განსხვავებულნი.

ამგვარმა სხვადასხვაობამ წარმომადგენლობის პრინციპის შინაარსს—დემოკრატიზაციას და ინდივიდუალიზმს—მიუმატა მესამე ელემენტი: წარმომადგენლობა ნაციონალურ-ტერიტორიალური მოთხოვნილებებისა.

რადგან სახელმწიფო აღვიარებულ იქმნა ინდივიდებისათვის და ინდივიდები კი წმინდა ინდივიდუალური განსხვავების გარდა ნაციონალურ-ტერიტორიულ მოთხოვნილებებითაც განსხვავდებიან, ამიტომ სახელმწიფომართვა-გამგეობა გააყო ორ ნაწილად საკანონმდებლო ზოგადი უფლებების დეცენტრალიზაციით: საერთო მოთხოვნილებანი მთელი სახელმწიფოსი, განურჩევლად მის სხვადასხვა შემადგენელი ნაწილებისა, გახდნენ საზრუნველ და მოსაწესრიგებელ საგნად სახელმწიფოს საერთო საკანონმდებლო და საადმინისტრაციო კრებულებისა და სხვადასხვა ტერიტორიულ-ნაციონალურ მოთხოვნილებათ წინგაძღოლა კი გარდაეცა თვით ამ ტერიტორიებს, როგორც ავტონომიურ ერთეულებს, სახელმწიფოს საერთო პარლამენტის ზედამხედველობით.

ადგილობრივი ცხოვრების მოწესრიგებისთვის და ამ ცხოვრებით გამოწვეული კითხვების გარდაწყვეტისთვის ავტონომიებს მიეცათ უფლება სატერიტორიო კანონების გამოცემისა ნაცვლად იმ კანონების, რომელნიც ამნაირივე კითხვების გარდასაწყვეტად სახელმწიფოს საერთო კანონმდებლობაში არიან შეტანილნი, და ამით ავტონომია იქმნა განსხვავებული საერობო თვითმართველობისაგან (Земское самоуправление), რომელსაც ად-

გილობრივ საქმეების მართვა-გამგეობაში აქვს მხოლოდ საადმინისტრაციო უფლებანი და საკანონმდებლო კი არა.

ამგვარად, ავტონომიის იდეია შეადგენს წარმომადგენლობის პრინციპის განვითარებას და, როგორადაც განვითარება, უფრო პროგრესიულია.

საცა მიღებულია პრინციპი წარმომადგენლობისა, იქ ავტონომიის უარყოფა, უკან დახევას ნიშნავს და არა წინსვლას.

„თუ სახელმწიფოში არის ისეთი ტერიტორიები“, ამბობს პროფ. ლაზარევსკი — „სადაც მცხოვრებელთ აქვთ თავიანთი წარსულის ხსოვნა, ისტორიული მოგონებანი, თუ ეროვნული თვითცნობიერება მათი ძლიერია, მათი ავტონომიის უარყოფა შესაძლებელია მხოლოდ მათი ეროვნების გამომხატველი საქციელების წინააღმდეგ ბრძოლით. ეს ბრძოლა საერთო სახელმწიფოს მართველობას გარდაქმნის კერძო (ნაციონალურ) პარტიის მართველობად, რომელიც ემსახურება მთელ სახელმწიფოს კი აღარ, არამედ მის (ცენტრალურ) ნაწილს. ამ პირობებში სალხემწიფოს საერთო მართველობა განაპირა ქვეყნებისთვის ხდება რაღაც სხვისად და იწვევს უნდობლობას, რომელიც მოქმედობს მათზე როგორადაც დაჩაგვრა“.

სახელმწიფოს შინაგან მცხოვრებლებთან ბრძოლას იძულებული, მართველობა ვეღარ აკმაყოფილებს მისდამი მიმართულ ხალხის კანონიერ მოთხოვნილებებს და ვარდება ხალხი იმ უკიდურეს მდგომარეობაში, როდესაც მას აღარ შეუძლიან თავისი ახლო მომავლის გათვალისწინება და გამსჭვალულია მხოლოდ ერთის აზრით: როგორ გაინთავისუფლოს თავი მონობიდგან, რომელიც უსპობს მას ცხოვრების ყოველ სახსარს.

ამგვარად, დასკვნის პროფ. ლაზარესკი: „სახელმწიფოს შიში სეპარატიზმის გამოწვევისა მოელის ავტონომიის მიღებით კი არა, არამედ ამ ავტონომიის უარყოფით“.

სახელმწიფო ავტონომიის მიღებით, სთმობს სახელმწიფო საქმეთა მართვა-გამგეობის ზოგად გაერთნაირებას, მაგრამ, სამაგიეროდ, შესაძლებელად ხდის ყველა თავის შემადგენლო ტერიტორიების არსებითად შეკავშირებას ერთ ძლიერ სახელმწიფოდ.

ამითი აიხსნება, რომ ეხლანდელ ევროპიულ სახელმწიფოთა შორის; იქ, სადაც კულტურული განვითარება დაწინაურებულია და ტერიტორიულ-ნაციონალური სხვადასხვაობა მეტად არის, ზოგადი პოლიტიკური უფლებების დეცენტრალიზაცია და განსხვავებულ-განკერძოებულ ტერიტორიათა ავტონომიური თვითმართველობა, ზოგან სუვერენიტეტამდე მიღწეული, უფრო შემოღებულია და ამით თვით სახელმწიფონი, როგორადაც პოლიტიკური ერთეულნი, უფრო ძლიერნი არიან.

ევროპის ხალხს დიდი ბრძოლა და სისხლის ღვრა დასჭირდა, სანამ დაიმკვიდრებდა იმ კონსტიტუციას, რომელიც ეხლა აქვს.

*
* *

უფლებრივი კონსტიტუციების ერთმანეთთან შედარებაში, მათი ღირსების გამოსარკვევად, ასაწონ-დასაწონად ჩვენ უნდა გავითვალისწინოთ ხოლმე ყველა ზემოთ აღნიშნული პრინციპები და ჩაუკვირდეთ უფლებრივ სახელმწიფოს ძირითად კანონმდებლობის სტატუტებს, რომელნიც უზრუნველ უნდა ჰყოფდნენ ამ პრინციპების რეალურ განხორციელებას ცხოვრებაში.

ამ მხრით შვეიცარიის კონსტიტუციის ძირითადი კანონმდებლობა, რომელიც მოგყვავს ქვემოთ, ერთი უკეთესთაგანია არსებულ კონსტიტუციებთა შორის და ამიტომ საგულისხმოა ჩვენთვის ვიცოდეთ, მოკლედ მაინც, მისი წარსული.

*
* *

შვეიცარიის ხალხი, როგორადაც მიუვალ მთა ადგილებზე მცხოვრები, მართალია, არას დროს არ ყოფილა ფეოდალიზმით ისე შეკრულ-შეპოჭილი, როგორადაც მაგალითად, საფრანგეთის და გერმანიის ბარის ხალხი, მაგრამ მის კანტონებს, მეზობლად მყოფნი ძლიავმოსილნი ფეოდალები და მონასტრები, მაინც ეპატრონებოდნენ.

როდესაც გაბსბურგებმა პირველად ჩაიგდეს ხელში ავსტრიის ხელმწიფობა, კანტონები შვიც, ური და უნტერვალდენი, რომელნიც შეადგენდნენ ავსტრიის სამფლობელოს ნაწილს, შეკავშირდნენ ერთმანეთთან და დაიწყეს ბრძოლა დამოუკიდებლობის მოსაპოვებლად.

იმ დროს ალპების საოლქოში მდებარე ქალაქები: ციურხი, ბერნი, ბაზელი და შაფგაუზენი საიმპერიო ქალაქებად ითვლებოდნენ და პირდაპირ იმპერიასთან ქონდათ ვასსალური დამოკიდებულება. მე XIII საუკუნის ნახევარში შეკავშირებულმა კანტონებმა შვიც, ური, უნტერვალდენმა მოითხოვეს ამ ქალაქებთან უფლებებით გათანასწორობა და თუმცა გაბსბურგებს ეს არ ეჭაშნიკათ და წინააღმდეგობას უცხადებდნენ, მაგრამ იმპერატორი გენრიხი მე VII მაინც იძულებული გახდა 1309 წ. გამოეცხადებინა ამ კანტონების იმპერიასთან პირდაპირი დაკავშირება.

ხსენებული სამი კანტონის კავშირს მიემხრო ჯერ მათი მეზობელი კანტონი ლიუცერნი და მერე კანტონები ციურიხი, გლარუსი, ცუგი და ბერნი. ამ კავშირმა, ცნობილმა პირველად როგორადაც „ძველი კავშირი ჩრდილოეთ გერმანიისა“, დაირქვა სახელი შვეიცარია და გამოშორდა გერმანიას ცალკე სახელმწიფოდ. სამი ეროვნების ხალხმა—ნემენცებმა, ფრანგებმა და იტალიელებმა თავიანთი შეკავშირებით, ერთმანეთის დახმარებით და გატანით დაუმტკიცეს ქვეყანას, რომ სხვა და სხვა ერების წარმომადგენელთაც შეუძლიანთ მშვიდობიანი განსაზოგადოებრიული ცხოვრება და კულტურულად განვითარება, როგორც ერთ პოლიტიკურ ერთეულს, მჭიდროდ შეკავშირებულს ერთს კონფედერაციაში.

*
* *

ვესტფალიაში შეთანხმებით 1648 წელს ევროპის დიდმა სახელმწიფოებმა შვეიცარია დამოუკიდებელ სახელმწიფოდ აღვიარეს. მიუხედავად ამისა საფრანგეთმა დიდი რევოლუციის შემდეგ (1798—1802) შვეიცარიაში ჯარი გაგზავნა და უნდოდა, დამოუკიდებლობას მიჩვეული შვეიცარიის კანტონები (თემები), თავისთან შეერთებინა, რათა შემდგარიყო ერთი მჭიდროდ შეკავშირებული ცენტრალისტური სახელმწიფო, ეგრედ წოდებული „ჰელვეციის რესპუბლიკა“. მაგრამ ამაოდ. საქმე კავშირით გათავდა. შემდეგ ამისა დიდმა ნაპოლეონმა (1803—1813) მოინდომა ამ, მითომდა, უნიადაგო კავშირის სრულიად მოსპობა და შვეიცარიის და საფრანგეთის გაერთიანება თავის ქვეშემოდომობით, მაგრამ სურვილი ვერ შეისრულა. საფრან-

გეთში 1815 წელს დადგა რეაქცია. ბრაზმოსულმა კანტონებმა, საფრანგეთის მართველობისაგან დაჩაგვრის გამო, იმ მართველობისაგან, რომლის შედგენაში შვეიცარიის ხალხს საფრანგეთი არ დაკითხებია, გამოუცხადეს საფრანგეთს წინააღმდეგობა, როგორადაც ამერიკელებმა ინგლისს, და დაიმკვიდრეს უფრო მეტი დამოუკიდებლობა საფრანგეთისაგან, ვიდრე 1798 წლის კავშირით ქონდათ მათ მინიჭებული.

*
* *

ნაპოლეონი დამარცხდა. ვენის კონგრესმა, რომელიც შეუდგა ნაპოლეონისაგან მინგრეულ-მონგრეულ საქმეების აღდგენას და გაწესრიგებას, ყურადღება მიაქცია შვეიცარიასაც. შეკავშირებული კანტონები იძულებული გახდნენ მიეღოთ თავიანთ კავშირში ჟენევის კანტონი, ვალისი, ნევშატელი და სხვა ოლქები, რომელნიც აქამომდე შეკავშირებულ კანტონებისაგან იყვნენ დამოკიდებულინი. ამგვარად, შესდგა ახალი კავშირი, ეგრედ წოდებული შეთანხმება 1815 წლის, რომელიც წარმოადგენდა ოცდაორი კანტონისაგან შემდგარს ლიგას. როდესაც დაჰბერა რეფორმაციის გრიგალმა და რევოლუციონური მოძრაობა მოედო მთელ შვეიცარიას 1830—1848 წ., იქ, სადაც ქრისტიანთა წარმომადგენლების ორი მოწინააღმდეგე ბანაკი: კათოლიკები და პროტესტანტები გათანასწორებულნი იყვნენ ძალებით, მორწმუნეთა ურთიერთ-შორის ბრძოლას შედეგად უნდა ეკლესიის დაუძლეობა მოჰყოლოდა, და ასეც მოხდა ჯერ ციურიხში 1839 წელს და მერე აარგაუში. კათოლიკეთა მოწინააღმდეგე პარ-

ტიამ, გაბრაზებულმა კათოლიკეთა ცალმხრივი, უსამართლო მოქმედებით, მოითხოვა რვა მონასტერის დაკეტვა აარგაუს კანტონში. აბიდა მიყენებული პარტია კათოლიკებისა შეეკითხა კონფედერაციის სეიმს: მოითმენს თუ არა სეიმი 1815 წლის შეთანხმების დარღვევას? სეიმი იძულებული გახდა კომპრომისი მოეხდინა და დაადასტურა მხოლოდ ოთხი მონასტერის დაკეტვა აარგაუსში. ეს მოხდა მარიამობის თვეში 1843 წლ.. შემდეგ თვეში კათოლიკეთა შვიდი კანტონისაგან: შვიც, ური, უნტერვალდენი, ლიუცერნი, ფრიბურგი, ვალისი და ცუგი შესდგა ცალკე ლიგა, ეგრედ წოდებული **Sonderbund**—ზონდერბუნდი. ზონდერბუნდის დებუტატები, რომელთაც, კანტონების გამოცალკევებისა გამო, თავი უნდა დაენებებინათ კონფედერაციის სეიმისათვის, არ გამოვიდნენ სეიმიდგან და კონფედერაცია ჰყვეს ბრძოლას იძულებული. კონფედერაციის და ზონდერბუნდის ჯრთიერთშორის ქიშპობამ გასტანა მთელი ოთხი წელიწადი და ნოემბრის ბოლო რიცხვებში 1847 წლ. გარდაიქცა მედგარ ბრძოლად, რომელიც გათავდა 18 დღის განმავლობაში. ამ ომის შედეგი იყო გამოცალკევებული შვიდი კანტონის დამორჩილება და შვეიცარიის 1848 წლის კონსტიტუციის დაარსება, რომელიც 1874 წელს ძირეულად შესწორდა-შეიცვალა, და წარმოსდგა ის უფლებრივი, დემოკრატიული კონსტიტუცია, რომელიც დღეს აქვთ შვეიცარელებს.

ფ ე დ ე რ ა ც ი ი ს კ ო ნ ს ტ ი ტ უ ც ი ა

29 მაისი 1874 წ.

თავი 1. საზოგადო დადგენილებანი.

1. ერთად შეკავშირებული შვეიცარიის ოცდაორის დამოუკიდებელი (суверенные) თემის ხალხი, ე. ი. ციურიხი, ბერნი, ლიუცერნი, ური, შვიცი, უნტერვალდენი (ზევითი და ქვეითი), გლარუსი, ცუგი, ფრიბურგი, ზოლოტურნი, ბაზელი (ქალაქი და სოფელი), შაფგაუზენი, აპპენცელი (ორივე როდენოვისა), სენ-გალენი, გრაუბიუნდენი, აარგაუ, ტურგაუ, ტესსინი, ვაადტი, ვალისი, ნევშატელი და ჟენევა შეადგენენ შვეიცარიის კონფედერაციას.

2. მიზანი კონფედერაციისა არის, უზრუნველ ჰყოლსამშობლოს დამოუკიდებლობა, დაამყაროს მშვიდობიანობა და წესიერება ყველა შვეიცარაელთა შორის და განაძლიეროს მათი საერთო კეთილდღეობა.

3. თემები დამოუკიდებელნი არიან ფედერაციის კონსტიტუციით განსაზღვრულ ფარგალში და, როგორადაც ესეთნი, დამოუკიდებლად სარგებლობენ ყველა იმ უფლებებით, რომელნიც კანონმდებლობისა თანახმად ფედერაციის მართველობის უფლებას არ ეკუთვნიან.

4. კანონის წინაშე ყველა შვეიცარაელები თანას-

წორნი არიან. შვეიცარიაში არც ქვეშემრდომობაა და არც რაიმე პრივილეგია ადგილობრივი, შთამომავლობითი, პირადი ანუ გვაროვნებითი.

5. კონფედერაცია უზრუნველ ჰყოფს თემთა ტერიტორიას, მათ დამოუკიდებლობას, თანხმად მე-3 მუხლისა და მათ კონსტიტუციას, თავისუფლებას ხალხისას და მის ყველა უფლებებს, მოქალაქეთა კონსტიტუციონურ უფლებებს და აგრეთვე ყველა იმ უფლებას და თანამდებობას, რომელნიც ხალხმა მართველობას მიანიჭა.

6. თემები თავიანთ უზრუნველყოფას კონფედერაციისაგან ითხოვენ. ამგვარი გარანტია თემს მიეცემა: a) თუ მისი კონსტიტუცია საფედერაციო კონსტიტუციის საწინააღმდეგოს არას წარმოადგენს; d) თუ თემის კონსტიტუცია უზრუნველ ჰყოფს პოლიტიკურ უფლებებს, თანხმად დემოკრატიული რესპუბლიკის წეს-წყობისა; e) თუ იგი კონსტიტუცია თემის ხალხმა მიიღო და დაამტკიცა და თუ შეცვლა მისი, როცა ხალხის უმრავლესობა ამას საჭიროდ დაინახავს და მოითხოვს, უარყოფილი არ არის.

7. ყოველი განსაკუთრებითი კავშირი და ხელშეკრულობა თემების შორის პოლიტიკურ ნიადაგზე აკრძალულია. ხოლო თემებს აქვთ უფლება შეთანხმდნენ და შეკავშირდნენ საკანონმდებლო, საადმინისტრაციო და სამოსამართლო საქმეების შესახებ; ამ შემთხვევაში თემები მოვალენი არიან აცნობონ ფედერაციის მართველობას, რომელიც, უკეთეს ხსენებულ შეთანხმებაში კონფედერაციის ან დანარჩენი თემების რამე საწინააღმდე-

გოს დაინახავს, შეთანხმების განხორციელებას დაუშლის. წინააღმდეგ შემთხვევაში შეკავშირებულს თემებს შეუძლიანთ ფედერაციის მართველობას მოსთხოვონ დახმარება ხსენებული კავშირის განსახორციელებლად.

8. მარტო კონფედერაციას აქვს უფლება ომის გამოცხადებისა და ზავის ჩამოგდებისა, მარტო მას შეუძლიან გარეშე სახელმწიფოებთან შეთანხმება და შეკავშირება, ნამეტნავად საბაჟო და სავაჭრო საქმეებში.

9. განსაკუთრებულ შემთხვევაში თემებს შეუძლიანთ შესთანხმდნენ გარეშე სახელმწიფოებს სამეურნეო, სამეზობლო და საპოლიციო კითხვების შესახებ, ხოლო ამგვარი შეთანხმება კონფედერაციის და თემების უფლებების საწინააღმდეგოს არასფერს არ უნდა შეიცავდეს.

10. გარეშე სახელმწიფოებთან ან მათ წარმომადგენლებთან ოფიციალურ დამოკიდებულობას თემები კონფედერაციის სათათბიროს შუამავლობით ახდენენ. ხოლო, გარეშე სახელმწიფოების საადმინისტრაციო დაბალ დაწესებულებებთან ან და მათ მოსამსახურე პირებთან შეთანხმება მე 9 მუხლში ჩამოთვლილი კითხვების შესახებ, თემებს პირდაპირ შეუძლიანთ იქონიონ.

11. სამხედრო კაპიტულიაციის მიღება უარყოფილია.

12. ფედერაციის სამართველო წევრთ, კონფედერაციის საერო და სამხედრო მოხელეთ და ფედერაციის

კომისარებს აეკრძალებათ გარეშე სახელმწიფოებისაგან პენსიის, ჯამაგირს, ჩინების, საჩუქრების და სხვა გვარი ჯილდოს მიღება. თუ მათ უკვე აქვთ დანიშნული პენსია, ჯამაგირი, ჩინები, საჩუქრები და ან სხვა რამ ჯილდო, მოვალენი არიან უარი განაცხადონ, ვიდრე თავიანთ თანამდებობას ასრულებენ, როგორადაც მოსამსახურე პირნი. კონფედერაციის სათათბიროს ნებადართვით, პენსიის მიღება შეუძლიანთ მხოლოდ დაბალ მოსამსახურე პირთ. ფედერაციის ჯარის კაცს, ვიდრე იგი სამხედრო სამსახურშია, გარეშე სახელმწიფოსაგან ნაბოძები ჩინების და ორდენების ტარება აეკრძალება. ყველა აფიცრებს, უნტერაფიცრებს და სალდათებს აეკრძალებათ ხსენებული ნიშნების მიღება.

13. კონფედერაციას არა აქვს უფლება იყოლიოს მუდმივი ჯარი. არც თემს და არც ნახევარ-თემს ფედერაციის მართველობის ნებადაურთველად არ შეუძლიან მუდმივ ჯარში 300-ზე მეტი კაცი იყოლიოს. ჟანდარმერია ამ სათვალავში არ შედის.

14. როცა თემების შორის ჩამოვარდება რამე განხეთქილება, თემებს არ შეუძლიანთ მიმართონ იარაღს, არამედ უნდა დამორჩილდნენ საფედერაციო კანონმდებლობის თანახმად დადგენილს გარდაწყვეტილებას.

15. გარეშე მტრის შემოსევის დროს, თემის მართველობა დახმარებისათვის ფედერაციის მართველობას მიმართავს და თითონაც არ დააყოვნებს მტრის საწინააღმდეგოდ ყველა იმ ზომების მიღებას, რაც ხელთ ექნება. სხვა თემები, რომელთაც კი ძალუძთ დახმარება, მოვალენი არიან მიეშველნენ. ხარჯი კონფედერაციისაა.

16 თუ არეულობა მოხდა კონფედერაციის მცხოვრებთა შორის და ერთი თემი ლამობს გალაშქრებას მეორეზედ, ამ უკანასკნელის მართველობა მოვალეა მაშინადვე აცნობოს კონფედერაციის სათათბიროს, რათა მან, თანახმად მინიჭებული უფლებისა (მუხ-102, §§ 3, 10, 11), შესაფერი ზომები მიიღოს ან კონფედერაციის კრებული მოიწვიოს. თუ საქმის გარემოება იმდენად გამწვავდა, რომ საჭიროა სწრაფი ზომების მიღება, თემის მართველობას კონფედერაციის სათათბიროს ნებადართვით შეუძლიან დახმარებისათვის პირდაპირ სხვა თემებს მიმართოს, რომელნიც მოვალენი არიან მიეშველნენ. თუ თემის მართველობა ვერ მოახერხებს

დახმარების მოთხოვნას, ფედერაციის მართველობას უფლება აქვს უთხოვნელადაც ჩაერიოს საქმეში. ფედერაციის მართველობას თავისთავად ჩარევა საქმეში იმ შემთხვევაშიაც შეუძლიან, როდესაც არეულობა საშიშ მდგომარეობაში აყენებს მთელს შვეიცარიას. ფედერაციის მართველობა, საქმეში ჩარევის დროს, ხელმძღვანელობს მუხ. 5 დადგენილებებით. ხარჯი, გამოწვეული ამ არეულობით, დაეკისრება იმ თემს, რომელმაც დახმარება მოითხოვა ან რომელმაც არეულობა გამოიწვია, თუ კონფედერაციის კრებული განსაკუთრებული გარემოებებისა მიხედვით სხვანაირად არ გარდასწყვეტს.

17. ყოველი თემი ზემოდ ორ მუხლში ხსებულ შემთხვევებში მოვალეა თავისუფალი გზა მისცეს ჯარს, რომელიც კონფედერაციის წინამძღოლობით მოქმედობს.

18. ყოველი შვეიცარელისათვის სამხედრო სამსახური სავალდებულოა. ვინც სამხედრო სამსახურში გარდაიცვლება ან დასახიჩრდება, უფლება აქვს კონფედერაციისაგან დახმარება მიიღოს ან თითონ, ან მისმა ოჯახმა, თუ ღარიბნი არიან და ამგვარ დახმარებას საჭიროებენ. პირველი შეიარაღება, ტანსაცმელი და ყველა ამანათი სალდათებს უფასოდ ექვლება. იარაღი სალდათთან რჩება თანახმად იმ პირობებისა, რომელთაც ფედერაციის კანონმდებლობა შეიმუშავებს. სამხედრო სამსახურის დასაჯილდოებლად კონფედერაცია შეიმუშავებს საზოგადო დადგენილებებს.

19. კონფედერაციის ჯარი შესდგება: a) თემის ჯარების კორპუსებიდგან, B) ყველა შვეიცარელებისაგან, რომელნიც თემის ჯარში არ ირიცხებიან და სამხედრო სამსახურიდგან არ არიან განთავისუფლებულნი.—ჯარის

მოხმარების უფლება და კანონმდებლობით აღიარებული სამხედრო ყოველი მატერიალური ქონება კონფედერაციის ეკუთვნის. როდესაც საშიში მდგომარეობაა, კონფედერაცია სარგებლობს შვეიცარიის მცხოვრებლებით, რომელნიც არ ირიცხებიან ჯარში, და თემების სამხედრო მასალითა და ყოველ გვარი სხვა ღონისძიებით, დამოუკიდებლად და განსაკრთრებული უფლებებით. თემები ხმარობენ მხოლოდ იმ სამხედრო ძაღღონეს, რომელსაც მათი ტერიტორია წარმოადგენს, და მასთან თანახმად იმ უფლებებისა, რომელნიც კონფედერაციის კანონმდებლობით განისაზღვრებიან,

20. ჯარის შესახებ კანონმდებლობას კონფედერა-

ნია აღგენს. სამხედრო კანონების აღსრულება თემში, კონფედერაციის კანონმდებლობით განსაზღვრულ ფარგალში, თემის მართელობას აქვს დავალებული კონფედერაციის ზედამხედველობით. სამხედრო სწავლა-განათლება და ჯარის შეიარაღება კონფედერაციის მოვალეობას შეადგენს. სანოვანის, ტანსაცმელის და სამხედრო ამანათების მიცემას თემი განაგებს, ხოლო, რაც დაეხარჯება თემს, კონფედერაცია გადაიხდის თანახმად იმ წესისა, რომელიც ფედერაციის კანონმდებლობით იქნება მიღებული.

21. თუ სამხედრო მოსაზრებანი არაფერს დაპრკოლებას არ წარმოადგენენ, სამხედრო კორპუსები უნდა შესდგნენ იმ ჯარისაგან, რომელიც ერთ და იგივე თემს ეკუთვნის. კორპუსების შედგენა, მათი შენახვა, აფიცრების დანიშვნა და მათი სამსახურის წარმატება თემზეა დამოკიდებული, თანახმად იმ პირობებისა, რომელსაც კონფედერაცია შეიმუშავებს.

22. კონფედერაციას აქვს უფლება სამხედრო ყველა მოედნები (პლაცი) და შენობები, რომელიც კი იქნება თემში და საჭიროა ჯარისათვის, გამოართოს თემს ღირებული ფასის გარდახდით, იჯარით ან საკუთრებად. გამოსყიდვის პირობები ფედერაციის კანონმდებლობით იქმნება დადგენილი.

23. კონფედერაციას შეუძლიან თავის საკუთარი ხარჯით ან ხარჯში მიდგომით აასრულოს მთელი შვეიცარიის ან მის დიდი რომელიმე ნაწილის სასარგებლოდ სხვა და სხვა გვარ საზოგადო სამუშაო. ამ განძრახვით კონ-

ფედერაციას შეუძლიან მოახდინოს ეკსპროპრიაცია, ხოლო სინდისიერი ფასის გარდახდით. დაწვრილებითი დადგენილებანი ამ კითხვის შესახებ ფედერაციის კანონმდებლობით იქმნებიან შემუშავებულნი. კავშირის კრებულს შეუძლიან აკრძალოს საზოგადო შენობების ამოყვანა, თუ ეს შენობება კონფედერაციის სამხედრო ინტერესის საწინააღმდეგონი იქმნებიან.

24. კონფედერაცია უმაღლესად ზედამხედველობს პოლიციაზე წყლების გასამაგრებელ პლატინების გამართვაში და მთიან ადგილებზე ტყეების შენახვაში. იგი ზედამხედველობს მდინარე წყლების დარუებას, დაგუბებას და ამ წყლების სათავეებში ტყის გაშენებას. იგი შეიმუშავებს ზომებს ამ საქაროებისათვის გაკეთებულ შენობების მოსავლელად და უკვე არსებული ტყეების დასაცველად.

25. კონფედერაციას აქვს უფლება შეიმუშაოს საკანონმდებლო დადგენილებანი თევზის დაჭერისა და ნადირობის გაწესრიგების შესახებ უფრო იმ აზრით, რომ არ ამოსწყდეს მსხვილი ნადირი და მეურნეობისათვის და ტყეების გასაშენებლად სასარგებლო ფრინველი.

26 რკინის გზების გაყვანისა და მოხმარების შესახებ კანონების გამოცემა კონფედერაციის უფლებას შეადგენს.

27 კონფედერაციას აქვს უფლება, აწ არსებული პოლიტეხნიკური სკოლის გარდა, უნივერსიტეტები და მაღალი სხვა სასწავლებლები დაარსოს ან დაეხმაროს მა-

ტერიალურად მათ დაარსებას და შენახვას. თემები მოვალენი არიან იზრუნონ ხალხის დასაწყის სწავლა-განათლებაზედ, იქონიონ ამისათვის რიცხვით საკმარისი სკოლები და საზოგადო სკოლებში სწავლა უფასო. საზოგადო სკოლებში უნდა ყველა მორწმუნეთ შეეძლოთ სიარული და მასთან ისე, რომ არავისი სინიდისი და მორწმუნეობა არ ილახებოდეს. კონფედერაცია მიიღებს ზომებს იმ თემების წინააღმდეგ, რომელნიც ამ მოთხოვნილებას არ დააკმაყოფილებენ.

28 სავაჭრო საქონელზედ ბაჟის დადება კონფედერაციაზე და მოკიდებული: მას შეუძლიან დაადოს ბაჟი როგორადაც საზღვარ გარედ გამავალ საქონელს, აგრედვე საზღვარ გარეთიდან შემოტანილს.

29. საფედერაციო ბაჟი დადება შემდეგი პრინციპების თანახმად: 1. ბაჟი შემოსულ საქონელზე: a) მრეწველობისა და მეურნეობისათვის საჭირო საქონელი დაიბაჟება უმცირესი გარდასახადით, b) იგივე პრინციპით იხელმძღვანელება ცხოველების პირველ საჭიროებად ცნობილ სანოვაგეს დაბაჟვაში. ხოლო საფუფუნებელ საგნებს (предметы роскоши) ბაჟი უდიდესი დადება, თუ საფუძვლიანი რამ მიხეზი არ დაუშლის; იგივე პრინციპებით ხელმძღვანელობენ გარეშე სახელმწიფოებთან სავაჭრო პირობების შეკვრაში; 2. საზღვარ გარედ გამავალ საქონელზედ ბაჟი რაც შეიძლება მცირედი უნდა დაიდოს; 3. საბაჟო კანონმდებლობა არ უნდა აპროკოლებდეს არც გარეშე ვაჭრობას და არც შინაურს. კონფედერაციას აქვს სრული უფლება, მიუხედავად ჩამოთვლილი პრინციპებისა, განსაკუთრებულ შემთხვევაში განსაკუთრებული ზომები მიიღოს დროებით.

30. ბაჟის შემოსავალი კონფედერაციას ეკუთვნის. ბაჟის შემოსავლის ნარდად გაცემა, საგზაო და სახილო გარდასახადის გასყიდვა და ყოველგვარი საბაჟო სხვა გარდასახადები, რაც აქამომდე თემებში იყო, უნდა მოისპოს. თემები ური, გრაუბიუნდენი, ტესსინი და ვალისი, რადგან მათ საზღვრებში საერთაშორის ალპიის გზა დევს, მიიღებენ ყოველწლიურ დახმარებას, რომლის რაოდენობა მათ განსაკუთრებული მდებარეობითა და ყველა სხვა გარემოებათა მიხედვით განისაზღვრება ასე: ური—80,000, გრაუბიუნდენი—200,000, ტესსინი—200,000, ვალისი—50,000. გარდა ამისა ს. გოტარდის გზის თოვლისაგან გაწმენდაში თემები ური და ტესსინი ზედ-მეტ დახმარებას მიიღებენ ყოველწლივ 40,000, ვიდრე ამ გზის სამაგიეროდ რკინის გზა გაკეთდება.

31. თავისუფალი მრეწველობა და ვაჭრობა უზრუნველყოფილია კონფედერაციის მთელს ტერიტორიაზედ. არ მოისპობა: ა) თოფისწამლისა და მარილის რეგალია, საფედერაციო ბაჟი, ბაჟი გარეშე ქვეყნებიდგან მოტანილ ღვინოზე და სხვა სპირტეულობაზე და აგრედვე ბაჟი სხვა სანოვაგიებზე, თანახმად 32-ის სტატუტისა; ბ) სანიტარული ზომები წინააღმდეგ ხალხისა და პირუტყვი საქონლის ჭირიანობისა; ც) წესები ვაჭრობისა და მრეწველობის შესახებ, მათ შესახები გარდასახადები და გზების ზედამხედველი პოლიცია. ამ წესებში თავისუფალი მრეწველობის და ვაჭრობის პრინციპის წინააღმდეგი არა უნდა იყოს რა.

32. თემს აქვს უფლება, თანახმად სტ. 31, ბაჟი დაადოს ღვინოს და სხვა სპირტეულ სასმელებს, ხოლო შემ-

დეგი პირობებით: a) ბაჟი არსაიდგან არ უნდა აპრკო-
ლებდეს ამ საქონლის თემში შეტანას; იმ ვაჭრობას,
რომელიც ყველა სხვა ტაკციიდან განთავისუფლებუ-
ლია, უნდა რაც შეიძლება მცირედი გარდასახადი დაე-
დოს; B) თუ თემში შეტანილი საქონელი თემიდან
ისევ გარედ ბრუნდება, უნდა უკვე გარდახდილი ბაჟიც
უკან დაებრუნოს და მასთან არცარა სხვა გარდასახადი
არ უნდა დაედოს ამ საქონელს; c) ბაჟი შვეიცარიის
ნაწარმოებ საქონელზედ უფრო მცირედი უნდა იყოს,
ვინემ გარეშე ქვეყნის ნაწარმოებზედ; d) იმ თემს,
რომელიც შვეიცარიაში მომზადებულ ღვინოებზედ და
სხვა სპირტეულ სასმელებზე თემში შეტანის ბაჟს დღე-
საც ახდევინებს, იმაზედ მეტი ბაჟის დადება, რაც ეხლა
არის, არ შეუძლიან; თემში, სადაც ეს ბაჟი დღეს არ
არსებობს, არც შემოღება შეიძლება; e) თემის საბაჟო
ყველა კანონები და დადგენილებანი თემში შემავალი
საქონლის შესახებ, ვიდრე მოქმედებას დაიწყებდნენ,
ფედერაციის მართველობის წინაშე უნდა იქმნენ წარდ-
გენილნი დასამტკიცებლად, რათა ამ მართველობას შეე-
ძლოს მათი აღსრულების დავალება, როცა საჭირო
იქმნება. ყოველი ბაჟი, რომელსაც იღებს თემი ან საზო-
გადოება საქონლის თემში შეტანაზე, უნდა გაუქმდეს
1890 წლის დამლევამდე უნაზღაუროდ.

33. თემს აქვს უფლება მოსთხოვოს იმ პირთ,
რომელთაც თავისუფალი პროფესიით მოქმედება ჰსურთ,
დამამტკიცებელი საბუთი, რომ მათ ამ მოქმედებისათვის
საკმარისი ძალ-ღონეც შესწევთ. ამ პირთ ამ საგნის შე-
სახებ ფედერაციის მართველობისაგან შეუძლიანთ მიი-

ღონ ისეთი მოწმობა, რომელსაც ძალა მთელს კონფედერაციაში ექმნება.

34. კონფედერაციას აქვს უფლება შეიმუშაოს სავალდებულო საზოგადო დადგენილებანი ფაბრიკებში მცირეწლოვანთა მუშაობის შესახებ, რამდენ საათს უნდა მუშაობდნენ დღეში სრული წლოვანი მუშები და აგრედვე რა გასაფრთხილებელი ზომები უნდა იყოს მუშებისათვის მიღებული იქ, სადაც ავადიანი ან საშიში სამუშაო არის. გადასახლების და დაზღვევის შესახები ყველა ოპერაციები, რომელნიც არ არიან დაკანონებულნი, ფედერაციის ზედამხედველობას ემორჩილებიან.

35. სპეციალური თამაშისათვის სახლების დაარსება აკრძალულია (ИГОРНЫЕ ДОМА). რომელნიც არსებობენ, უნდა დაკეტილ იქმნენ 31 დეკ. 1877 წლისა. 1871 წლის დაწყებიდგან რაც ახალი კონსტესიებია გაცემული ამ საგნის შესახებ ან ძველია განახლებული, ეხლავე გაუქმებულად ითვლებიან. კონფედერაციას შეუძლიან მიიღოს ზომები ლოტარეის შესახებაც.

36. მთელს შვეიცარიაში ფოშტა-ტელეგრაფი სავალდებულო საკუთრებას შეადგენს. ფოშტა-ტელეგრაფის შემოსავალი სავალდებულო კასსას ეკუთვნის. შვეიცარიის ყველა კუთხეში შეძლებისა და გვარად ფოშტისა და ტელეგრაფის ტარიფი ერთნაირი უნდა იყოს. ფოშტისა და ტელეგრაფის კორრესპონდენციის ხელშეუხებლობა უზრუნველყოფილია.

37. კონფედერაციას ეკუთვნის მთავარი ზედამხედვე-

ლობა იმ გზებისა და ხიდების, რომელთა დაცვა-შენახვას მისი ინტერესი თხოულობს. ფედერაციის მართველობა არ მისცემს თემებს ხვედრ ფულს, რომელიც მათ ალპიის გზების შენახვაში ეძლევათ, თუ გზები წესიერად არ ინახება.

38 ყოველი უფლება, რაც ფულის რეგალიას შეეხება, კონფედერაციას ეკუთვნის. ფულის გამოცემა მარტო მას შეუძლიან. იგი ამტკიცებს, როგორი უნდა იყოს ფული, მასვე შეუძლიან, როცა საჭირო იქნება, გამოსცეს ფასდებულება (ტარიფიკაცია) გარეშე ქვეყნების ფულებზედ.

39. კონფედერაციას იმავე გზით, რა გზითაც კანონები გამოიცემიან, უფლება აქვს გამოსცეს საზოგადო დადგენილებანი ბანკის ბილეთებისა და მათი გამოსყიდვის შესახებ. ხოლო რაიმე მონოპოლიის დაარსება ბანკის ბილეთების გამოცემის შესახებ, არც ამ ბილეთების მიღების შესახებ ძალდატანება მას არ შეუძლიან.

40. კონფედერაცია ამტკიცებს ზომისა და წონის სისტემას. თემები ყველა კანონდებულებას ამ საგნის შესახებ კონფედერაციის ზედამხედველობით ასრულებენ.

41. თოფის წამლის მომზადება და გასყიდვა მთელს შვეიცარიაში კონფედრაციის განსაკუთრებულ უფლებას შეადგენს. მადნეულობაში სახმარი ასაფეთქი მასალა, რომელიც სასროლად არ ვარგა, თოფის წამლის რეგალიაში არ ითვლება.

42. კონფედერაციის ხარჯი დაიფარება: a) საფედე-

რაციო კუთვნილებათა შემოსავლით, B) საფედერაციო ბაჟის შემოსავლით, რომელიც გარდაიხდება შვეიცარიის საზღვრებზე; c) ფოშტა-ტელეგრაფის შემოსავლით, d) თოფის წამლის რეგალიის შემოსავლით, e) იმ შემოსავლის ნახევრით, რომელსაც ახდევინებენ თემები სამხედრო სამსახურიდან განთავისუფლებაში, f) იმ შემოსავლით, რომელიც თემებს გარდახდებათ მათი შეძლებისა და გვარად, თანახმად ფედერაციის კანონმდებლობისა.

43. თემის ყოველი მოქალაქე ანუ წევრი საზოგადოებისა, შვეიცარიის მოქალაქეა. როგორადაც ესეთს, მას შეუძლიან ყველა არჩევნებში და საფედერაციო საქმეების გარდაწყვეტაში მონაწილეობა მიიღოს იქ, სადაც ბინადრობს, თუ არსებული წესის თანახმად დაამტკიცებს თავის საარჩევნო უფლებებს. არავის არ შეუძლიან ისარგებლოს თავისი პოლიტიკური უფლებებით ერთ თემზე მეტგან. შვეიცარელი იქ, სადაც ბინადრობს, სარგებლობს იმ უფლებით, რომელიც მინიჭებული აქვს მის თემის მოქალაქეს (citoyens) და აგრედვე ყველა იმ უფლებებით, რომელიც საზოგადოების ყოველ წევრს (bourgeois) აქვს. უფლება საზოგადოების (bourgeoisie) და კორპორაციების ქონებაზე და აგრედვე უფლება ამ ქონებათა (bourgeoisiales) შესახებ საქმეების გარდაწყვეტაში მონაწილეობის მიღებისა ზემოხსენებულ უფლებებში არ შედის, თუ თემის კანონმდებლობა ამ კითხვის შესახებ სხვარივად არ დაადგენს. შვეიცარელს თემისა და საზოგადოების საქმეებში მონაწილეობის მიღების უფლება ადგილობრივი ბინადრობის სამი თვის

შემდეგ ეძლევა. თემის კანონმდებლობა ბინადრობისა და საარჩევნო უფლებების შესახებ კავშირის სათათბიროსაგან უნდა იყოს დამტკიცებული.

44. თემს არ შეუძლიან თავის ტერიტორიიდან რომელიმე მოქალაქის განდევნა და არც საბინადრო და სამოქალაქო უფლებების ჩამორთმევა. ფედერაციის კანონმდებლობა შეიმუშავებს იმ სავალდებულო პირობებს, რომელთ თანახმად გარეშე ქვეყნელს შეეძლება შვეიცარიის სრულუფლებიან მცხოვრებლად გახდეს, და ან შვეიცარელმა თავის ეროვნება უარპყოს და სხვა სახელმწიფოს ქვეშევრდომობა მიიღოს*).

45. შვეიცარიის ყოველ მოქალაქეს აქვს უფლება იცხოვროს შვეიცარიის ტერიტორიაზედ, სადაც სურს, ხოლო უნდა წარმოადგინოს შიამომავლობის მოწმობა ან სხვა რომელიმე ამის თანაბარი დოკუმენტი. როგორადაც ზოგადი შემთხვევა შვეიცარიაში დასახლების უფლება არ მიეცემა ან უკან ჩამოერთმევა იმას, ვისაც სასახლის სამართლით სამოქალაქო უფლებები ჩამორთმეული აქვს. გარდა ამისა, შვეიცარიაში ბინადრობის უფლება შეიძლება ჩამოერთვას იმას, ვინც რამდენჯერმე სამართლით დასჯილ იქმნება მძიმე დანაშაულობისათვის; იმას, ვინც მუდამ საქველმოქმედო დახმარებას თხოულობს საზოგადოებისაგან, და აგრედვე იმას, ვისაც დახმარება არ აღმოუჩინა საზოგადოებამ ან თემმა, რომელსაც იგი ეკუთვნის, ამ დახმარების ოფიციალურად მოთხოვ-

*). ეს კანონი დადგენილია 3 მკათაჲვეს 1876 წ.

ნის შემდეგაც კი. თემში, სადაც გაქირებულთ ბინის მიცემით ეხმარებიან, ამავე თემის შვილს ბინადრობა უფლება იმ პირობით მიეცემა, თუ მუშაობა შეუძლიან და იქ, რა ადგილსაც წინად სცხოვრობდა სამშობლო თემში, საზოგადოების საქველმოქმედო დახმარებით არ გამოდიოდა მუდმივ. ყოველი გადასახლება სიღარიბის გამო ჯერ დამტკიცებული უნდა იქმნას იმ თემის მართველობისაგან, საიდანაც გარდასახლება უნდათ, და შემდეგ ეს გარდაწყვეტილება უნდა ეცნობოს იმ თემის მართველობას, სადაც გადასახლებელი შობილა. თემი, რომელსაც აირჩევს შვეიცარელი თავის საბინადროდ, ვერც თავდებებს მოსთხოვს ამ პირს და ვერც რაიმე განსაკუთრებულ გარდასახადს დაადებს მას დაბინავებაში. აგრედვე არც ერთ საზოგადოებას არ შეუძლიან რაიმე გარდასახ. დი დადოს შვეიცარელს, რომელიც ისურვებს ამ საზოგადოების ტერიტორიაზე დასახლებას, გარდა იმ გარდასახადისა, რომელიც ყველა იქაურ მცხოვრებელს ადევს. ფედერაციის კანონმდებლობა დაადგენს საკანცელარო **maximum** გარდასახადს დასახლების ნებართვის გამოტანაში.

46. რაც შეეხება სამოქალაქო უფლებებით სარგებლობას, ამ მხრივ შვეიცარიის ყოველი მცხოვრებელი ემორჩილება იმ იურისდიქციას და კანონმდებლობას, რომელნიც მოქმედობენ იქ, სადაც სცხოვრობს. ფედერაციის კანონმდებლობა შეიმუშავებს ამ პრინციპების განმახორციელებელ დადგენილებებს, რათა დამყარდეს ისეთი წეს-რიგი, რომ არც ერთ მოქალაქეს გაწერილი ხარჯი ერთი-ორად არ შეეწეროს.

47 ფედერაციის კანონმდებლობა გამოარკვევს, რა განსხვავებაა საბინადრო და დროებით საცხოვრებელ ადგილთა შორის, და შეიმუშავებს იმ წესებს, რომელსაც დაემორჩილებიან შვეიცარელები სამოქალაქო და პოლიტიკურ უფლებების განხორციელებაში დროებით საცხოვრებელ ადგილებზე.

48. ფედერაციის კანონმდებლობა შეიმუშავებს საჭირო დადგენილებებს იმ ხარჯის ასადგენად, რაც დაიხარჯება თემის ღარიბ-ღატაკების მკურნალობაზე და დასაფლავებაზე, როდესაც ეს საწყალნი გახდებიან ავად ან გარდაიცვლებიან არა სამშობლო თემში.

49. თავისუფლება სინდისისა და სარწმუნოებისა უზრუნველ ყოფილია. არავინ არ უნდა იყოს იძულებული რომელიმე სარწმუნოების საზოგადოებაში წევრად ჩაწერისა თავის სურვილის წინააღმდეგ, ან მისთვის არა სასურველ სარელიგიოზო სწავლა-განათლების მიღებისა, ან რომელიმე სარწმუნოების არა სასურველ წეს-რიგის შესრულებისა და არც რამენაირად დასჯილი თავისი მორწმუნოების გამო. მშობლებს ან აპეკუნებს, თანახმად ზემოდ მოყვანილი პრინციპისა, უფლება აქვთ უხელმძღვანელონ თავიანთ ბავშვებს სარელიგიოზო სწავლა-განათლების მიღებაში, ვიდრე სრული 16 წლისანი გახდებიან. სამოქალაქო და პოლიტიკური უფლებებით სარგებლობა სარელიგიოზო ნიადაგზე დამყარებული მოთხოვნილებით ანუ პირობებით არ უნდა წროვდებოდეს. არავის არ შეუძლიან თავის სარწმუნოების მომიზეზებით თავი გაინთავისუფლოს სამო-

ქალაქო მოვალეობისაგან. სპეციალური გარდასახადი სარელიგიოზო კულტის სახარჯოდ არ შეწერება იმას, ვინც ამ სარელიგიოზო დაწესებულებას არ ეკუთვნის. დაწვრილებითი განხორციელება ამ პრინციპისა ფედერაციის კანონმდებლობის მოვალეობას შეადგენს.

50. კულტთა მსახურება თავისუფალია იმდენად, რამდენადაც იგი არ ეწინააღმდეგება საზოგადოების წესრიგსა და კეთილმოყვებობას. თემებს და კონფედერაციას საჭიროებისა და გვარად შეუძლიანთ მიიღონ ისეთი ზომები, რომელნიც დაიცავენ საზოგადოებაში დამკვიდრებულ წესიერებას და სარელიგიოზო დაწესებულებების წევრთა შორის სრულ სიმშვიდეს, და აგრედვე უზრუნველ ჰყოფენ უფლებებს მთელი შვეიცარიისას და მის ყველა მცხოვრებლებისას სასულიერო წარმომადგენელთა არა-სასურველი გავლენისაგან. მოურიგებლობა საზოგადოებრივი უფლებების (право публичное) და ზოგადი უფლებების (право частное) შორის, რომელიც წარმოსდგება, როგორადაც შედეგი, სხვა და სხვა სარელიგიოზო დაწესებულების დაფუძნებით, ანუ მიზეზი ჩხუბისა და განხეთქილებისა აწ არსებული სარელიგიოზო დაწესებულებათა შორის შეიძლება წარედგინოს განსახილველად ფედერაციის კონვენტენტურ მართველობას. შვეიცარიის ტერიტორიაზედ არ შეიძლება საეპისკოპოსოს დაარსება კონფედერაციის ნებადაურთველად.

51. იეზუიტების ორდენს და საზოგადოებებს, რომელნიც ამ ორდენს ექვემდებარებიან, არ შეუძლიანთ ყოფნა შვეიცარიის არცერთ კუთხეში, მათ წევრე-

ბს აეკრძალებათ ყოველგვარი მონაწილეობა და მოქმედება შვეიცარიის ეკლესიებში და სკოლებში. ესეთი აკრძალვა კონფედერაციის დადგენილებით შეიძლება გავრცელებული იქმნას სარელიგიოზო სხვა ორდენებზედაც, რომელთა მოქმედება კონფედერაციისათვის საშიშოდ იქნება ცნობილი, ან დამშვიდების მაგივრად, მორწმუნეთ ერთმანეთს გადაკიდებს.

52. აკრძალულია ახალი მონასტრების ან სარელიგიოზო ორდენების დაარსება და უკვე დაკეტილების აღდგენა.

53. მოქალაქეთა საქონეზო უფლებები (права гражданскаго состоянія) და მათი რეგისტრაცია სამოქალაქო მართველობის (гражданская власть) საზრუნველ საგანს შეადგენს. შემდეგში ფედერაციის მართველობა შეიმუშავებს ამ საგნის შესახებ დადგენილებებს. სასაფლაო ადგილების მოხმარებას განაგებს სამოქალაქო მართველობა. იგივე მართველობა ზრუნავს, რომ ყველა მიცვალებული წესიერად იმარხებოდეს.

54. ქორწინების უფლება კონფედერაციის მფარველობის ქვეშ არის. არავითარი დაპრკოლება არ უნდა ეძლეოდეს ქორწინებას არც სარელიგიოზო მოთხოვნილებით, არც შესაუღლებელთა ერთის თუ მეორის სიღარიბით, არც მათი ყოფაქცევის მხრივ და არც საპოლიციო მოსაზრებებით, რა ხასიათისაც გინდა იყვნენ. მთელს კონფედერაციაში კანონიერად იცნობა ქორწინება, რომელიც მოხდა თემში ან საზღვარ გარედ, ხოლო

თანახმად თანამედროვე კანონმდებლობისა. დედაკაცს დაქორწინებით მიენიჭება დაბადებითი უფლება (*Le droit de cite*) და ქმრისაგან შეძენილი სამოქალაქო უფლებანი. შვილები, დაქორწინების წინად დაბადებულნი, მათ ღედ-მამის დაქორწინების შემდეგ, კანონიერ შვილებად ირაცხებიან. არავითარი გარდასახადი არ დაედება არც ერთს და არც მეორე მხარეს ერთმანეთთან შეუღლების უფლების მოსაპოვებლად.

55. ბეჭდის თავისუფლება უზრუნველყოფილია. თემის კანონმდებლობა შეიმუშავებს ზომებს იმათ წინააღმდეგ, ვინც ამ თავისუფლებას საბოროტოდ მოიხმარს. ზომები იგი დამტკიცებული უნდა იქმნენ კავშირის სათათბიროსაგან. კონფედერაციას აქვს ეგრეთივე უფლება, დაადგინოს სასჯელი მათთვის, ვინც კონფედერაციის წინააღმდეგ ან წინააღმდეგ მის მართველობისა ბოროტმოქმედებას ჩაიდენს.

56. შვეიცარიის მცხოვრებელთ უფლება აქვთ შეადგინონ ამხანაგობანი (*ასოციაციი*), ხოლო ამ ამხანაგობათა მიზანი და მოქმედება არ უნდა იყოს კონფედერაციის საწინააღმდეგო, ან საშიში. თემების კანონმდებლობა შეიმუშავებს ზომებს ბოროტმოქმედების წინააღმდეგ ბრძოლისათვის.

57. უფლება ყოველგვარი პეტიციებისა უზრუნველყოფილია.

58. ჩვეულებრივ სასამართლოში გასამართლების უფლება არავის არ ჩამოერთმევა. ამიტომ არ შეიძლება

იქმნენ დაარსებულნი არა-ჩვეულებრივი სასამართლოები. სასულიერო იურისდიქცია უარყოფილია.

59. პირადი პასუხისმგებლობაში პასუხის მგებელი, თუ იგი შვეიცარიის მობინადრეა და აქვს შეძლება უნდა მოწვეულ იქმნას თავის საბინადრო რაიონის სასამართლოში; რადგან მოპასუხე პირადად აგებს პასუხს, ამიტომ მას, თუ არ იმავე თემში, სხვაგან ქონება ვერც ჩამოერთმევა და ვერც შეეკრება. რაც შეეხება გარეშე ქვეყნელებს ისინი ემორჩილებიან გარეშე ქვეყნებთან შეთანხმების დებულებას. ვალის გადაუხდელობისა გამო მოვალის დატყვევება უარყოფილია.

60 კანონმდებლობისა და განსამართლების მხრივ ყოველი თემი ყოველ შვეიცარელ მოქალაქეს ისე უნდა უყურებდეს, როგორც თავის საკუთარ მოქალაქეს.

61 სასამართლოს საბოლოო სამოქალაქო გარდაწყვეტილება (оконч. гражд. судеб. рѣшеніе), რომელ თემშიაც უნდა იყოს იგი მომხდარი, შვეიცარიის ყოველ კუთხეში შეიძლება იქმნას სისრულეში მოყვანილი.

62 ბაჟი საქონლის გადატან-გადმოტანაზე შვეიცარიის საზღვრებში უარყოფილია. უარყოფილია აგრედვე თემების ერთიერთმანეთილამ მოქალაქეთა გამოსყიდვა.

63. ბაჟი გარეშე ქვეყნებიდან შემოსულ საქონელზე, ამ ქვეყნებთან შეთანხმების და გვარად, ან კვლავაც დარჩება, ან მოისპობა.

64. კონფედერაცია მოვალეა გამოსცეს კანონდე-

ბულება შესახებ სამოქალაქო უფლებებისა, სავაჭრო უფლებებისა, შესახებ ურთი-ერთ შორის ქონებრივი დამოკიდებულებისა (ნაკისრებითი უფლება—ამ უფლებაში შედის ვაჭრობის უფლებაც და ვექსელის უფლებაც), კანონები შესახებ სალიტერატურო და საარტიტო უფლებებისა და აგრედვე კანონები ვალის გარდახდევინებისა და გაკოტრების შესახები. სასამართლოების მოწყობა თემების ხელშია, ვიდრე ფედერაციის სასამართლოს მოთხოვნილებანი სავსებით სრულდებიან.

65. * (შეცვლილია ხალხის ხმის უმეტესობით 13 მაისს 1879 წ.). პოლიტიკური დამნაშავენი სიკვდილით არ შეიძლება იყვნენ დასჯილნი. ცემა-ტყეპა და სხვა ყოველგვარი სასჯელის მიყენება ადამიანის სხეულისადმი აკრძალულია.

66. ფედერაციის კანონმდებლობა განსაზღვრის, რა შემთხვევებში შეიძლება შევიცაარიის მოქალაქეს ჩამოერვთას პოლიტიკური უფლებები.

67. ფედერაციის კანონმდებლობა შესაძლოდ სცნობს დამნაშავეთა ერთი თემიდგან მეორეში გაცემას. პოლი-

---

*) წინად სტ. 65 იყო: „სიკვდილით დასჯა უარყოფილია, ხოლო ომის დროს სისხლის სამართლის დადგენილებანი, თანამად სამხედრო კანონმდებლობისა, კანონიერად ჩაითვლებიან. ცემა-ტყეპა და სხვა ყოველგვარი სასჯელის მიყენება ადამიანის სხეულისადმი უარყოფილია.“ პირველი ნაწილი ეხლანდელი კანონისა ისეთივეა, როგორც 1848 წლის კანონდებლობაში იყო. თემებს ისევ ეძლევათ უფლება, სიკვდილით დასჯა დააკანონონ ან უარ ჰყონ თავიანთ ტერიტორიაზე.

ტიკურ და მწერლობით დამნაშავეთა შესახებ ესეთი გაცემა სავალდებულო არ არის.

68. ფედერაციის კანონმდებულობა მაწანწალოების მოსასპობლად შეიმუშავებს შესაფერ ზომებს.

69. კონფედერაციის კანონმდებლობაზეა დამოკიდებული სანიტარული პოლიციის დაარსება და ეპიდემიის და ეპიზოტიის საწინააღმდეგო ზომების შემუშავება.

70. კონფედერაციას აქვს უფლება, განდევნოს შვეიცარიის ტერიტორიიდან გარეშე ქვეყნელები, რომელნიც შვეიცარიის საშინაო და საგარეო საქმეებისათვის საშიშონი არიან.

თავი II. ფედერაციის მართვებულება.

კ ა ვ შ ი რ ი ს კ რ ე ბ უ ლ ი

71. კონფედერაციაში მთავარი უფლება, იმ უფლებების გარდა, რომელნიც ხალხსა და თემებს აქვთ მინიჭებული, ეკუთვნის კავშირის კრებულს, რომელიც შესდგება ორი სექციისაგან ანუ სათათბიროსაგან: **A.** ერის სათათბირო და **B.** თემთა სათათბირო (**Conseil des Etats**).

A. ერის სათათბირო.

72. ერის სათათბირო შესდგება შვეიცარიის ხალხის წარმომადგენელთაგან, რომელნიც აირჩევიან იმ ანგარიშით, რომ თითო წარმომადგენელი ოცი ათას მცხოვრებელზე მოდიოდეს. საარჩევნო კუთხე, რომელში-

აც 20 ათასი მცხოვრებელი არ არის, ხოლო ათი ათასზე კი მეტია, 20 ათასიანად ჩაითვლება. თითო თემი და, სადაც თემი ორად არის გაყოფილი, თითო ნახევარ-თემი, თუ მეტს არა, ერთ წარმონადგენელს მაინც ირჩევს.

73. ერის სათათბიროს შესადგენად ხალხის წარმომადგენელთა არჩევანი პირდაპირია. არჩევანი ხდება ფედერაციის საარჩევნო კრებებზე; საარჩევნო კრება არ შეიძლება შესდგეს სხვა და სხვა თემების მცხოვრებელთა ერთმანეთთან შეერთებით.

74. ხმისა და კენჭის მიცემა ყველა შვეიცარელს შეუძლიან, თუ იგი სრული ოცის წლისაა ან მეტისა, და თუ მის სამშობლო თემს ეს უფლება მისთვის არ ჩამოუერთმევია. ყოველ შემთხვევაში საფედერაციო კანონმდებლობა იზრუნავს, რომ საარჩევნო უფლებით ყველა შვეიცარელებმა ერთნაირად ისარგებლონ.

75. ერის სათათბიროს წევრად შეიძლება არჩეულ იქმნას ყოველი შვეიცარელი, რომელსაც აქვს საარჩევნო ხმა და სამხედრო სამსახურში არ ითვლება.

76. ერის სათათბირო აირჩევა სამის წლის ვადით და ვადაზედ ახალი წევრების არჩევით სავსებით განახლდება.

77. თემის სათათბიროს დეპუტატები, კავშირის სათათბიროს წევრნი და აგრედვე ამ სათათბიროსაგან დანიშნული სხვა და სხვა მოსამსახურე პირნი, ვიდრე

თავიანთ თანამდებობას ასრულებენ, ერის სათათბიროს წევრებად არ შეიძლება იყვნენ არჩეულნი.

78. ერის სათათბიროს წევრნი ყოველ ჩვეულებრივ და საგანგებო კრებებზე თავიანთ შორის ირჩევენ თავმჯდომარეს და მის ამხანაგს. თავმჯდომარედ არჩეული წევრი ერთ ჩვეულებრივ კრებაზედ, შემდეგ ჩვეულებუივ კრების არც თავმჯდომარედ და არც მის ამხანაგად აღარ აირჩევა. ორს ერთიერთმანეთზე მომდევნო კრებაზე სათათბიროს ერთი და იგივე წევრი კრების თავმჯდომარის ამხანაგად არ აირჩევა. როცა კრებაზე ხმა ორად უმეტნაკლებოდ გაიყოფა, კითხვას თავმჯდომარე გარდასწყვეტს; არჩევნების დროს თავმჯდომარე აძლევს ხმას, როგორადაც კრების დანარჩენი წევრები.

79. ერის სათათბიროს წევრნი ჯამაგირს საფედერაციო კასილგან იღებენ.

B. თემთა სათათბირო.

80. თემთა სათათბირო შესდგება თემებიდგან გამოგზავნილი 44 დეპუტატისაგან. თითო თემი ორ დეპუტატს გზავნის; სადაც თემი ნახევარ-თემებად არის გაყოფილი, თითო ნახევარ-თემი თითო დეპუტატს გზავნის.

81. ერის სათათბიროსა და კავშირის სათათბიროს წევრების არჩევა თემთა სათათბიროს დეპუტატებად არ შეიძლება.

82. თემთა სათათბირო თავის წევრებთა შორის ირჩევს თავმჯდომარეს და მის ამხანაგს ყოველ ჩვეულებრივ და საგანგებო კრებებზე. თავმჯდომარე და მი-

სი ამხანაგი არ აირჩევიათ იმ თემის დეპუტატებიდგან, რომელი თემის დეპუტატიც თავმჯდომარეობდა ამ კრების წინად მომხდარკრებაზე. ერთი და იგივე თემის დეპუტატი თავმჯდომარის ამხანაგად არ შეიძლება იყოს არჩეულა ორს ერთიერთმანეთზედ მომდევნო ჩვეულებრივ კრებაზე. როცა კრებაზე ხმა ორად უმეტნაკლებოდ გაიყოფა, გარდაწყვეტილებას თავმჯდომარე ადგენს; არჩევნების დროს თავმჯდომარე ხმას აძლევს, როგორადაც კრების დანარჩენი წევრები.

83. თემთა სათათბიროს დეპუტატები ჯამაგირს თავიანთ თემებიდგან მიიღებენ.

ც. კავშირის კრებულის თანამდებობანი.

84. ერის სათათბირო და თემთა სათათბირო ყველა საქმეებში, რომელნიც კი ამ კონსტიტუციით კონფედერაციას ეკუთვნის და არ არიან გადაცემულნი ფედერაციის რომელიმე სხვა მართველობაზე, ერთმანეთს ეკითხებიან.

85. ორთავე სათათბიროს ექვემდებარება შემდეგი საქმეები: 1) კონონმდებლობა შესახებ ფედერაციის მართველობათა მოწესრიგებისა; 2) კანონები და დადგენილებანი ყველა იმ საქმეთა შესახებ რომელნიც ამ კონსტიტუციით ფედერაციის კომპეტენციას შეადენენ; 3) ჯამაგირი და ყოველი სხვა ხარჯი კონფედერაციის მართველობისა და ფედერაციის კანცელარიისათვის, დანიშვნა ფედერაციის მუდმივი მოსამართლეებისა და მათი ჯამაგირებისა; 4) ამორჩევა და შედგე-

ნა კავშირის სათათბიროსი, ფედერაციის სასამართლოსი და კონცელარისა, აგრედვე ამორჩევა ფედერაციის ჯარის მთავარი უფროსისა; ფედერაციის კანონმდებლობას შეუძლიან კავშირის კრებულს კიდევ სხვა უფლებებიც მიანიჭოს არჩევნებისა და დამტკიცების შესახებ; 5) შეკავშირება და შეთანხმება გარეშე ქვეყნებთან და დამტკიცება თემების ურთიერთ შორის და გარეშე ქვეყნებთან პირშეკრულობებისა; ამგვარი პირშეკრულობანი დასამტკიცებლად წარედგინებიან კავშირის კრებულს მხოლოდ მაშინ, როცა ამას მოითხოვს ან კავშირის სათათბირო და ან რომელიმე სხვა თემი; 6) დაცვა შვეიცარიის მთლიანობისა და დამოუკიდებლობისა და აგრედვე შვეიცარიის ნეიტრალიტეტისა; გამოცხადება ომისა და ზავის ჩამოგდება; 7) კონსტიტუციის დაცვა და თემების ტერიტორიების დაცვა; როგორადაც შედეგი ამ თანამდებობისა, ჩარევა გარეშე ქვეყნებთა საქმეებში; შვეიცარიის საზღვრებში წესრიგის და მშვიდობიანობის დაცვა; ამნისტია და უფლება პატიებისა; 8) შემუშავება ისეთი ზომების, რომელნიც იძულებულ გახდინან საფედერაციო კონსტიტუციისადმი პატივით მოპყრობას და თემების კონსტიტუციებს უზრუნველ ჰყოფენ, და აგრედვე შემუშავება ზომების, რომელთაც მიზნად ფედერაციას დავალებათა ასრულება ექმნებათ; 9) უფლება საფედერაციო ჯარის მოხმარებისა; 10) ყოველწლიური ბიუჯეტის შედგენა, დამტკიცება კონფედერაციის ანგარიშებისა და სესხის აღებ-მიცემის ნების დართვა; 11) უმაღლესი ზედამხედველობა ფედერაციის მართვა-გამგეობაზე და სასამართლოებზე; 12) გასამართლება ადმინისტრაციის სხვა და სხვა დაწესებულებათა-

გან წარმოდგენილ საჩივრებისა, რომელთაც საგნად კავშირის სათათბიროს მიერ დადგენილებათა დაუკმაყოფილებლობა აქვთ (სტ. 113); 13) უთანხმოება ფედერაციის მართველობათა შორის, გამოწვეული მათი კონპეტენციების გაუგებრობით; 14) საფედერაციო კონსტიტუციის შეცვლა.

86. ორივე სათათბირო ერთად იკრიფება ჩვეულებრივ კრებაზე წელიწადში ერთხელ. შეკრების დღე რეგლამენტით ინიშნება. საგანგებო კრებას კავშირის სათათბირო მოიწვევს ან ერთ-ერთი სათათბიროს ერთი მეოთხედი წევრების მოთხოვნით, ან ხუთი თემის მოთხოვნით.

87. შეერთებული კრება ანუ კავშირის კრებული კანონიერია, თუ კრებას ნახევარზე მეტი დეპუტატები დაესწრნენ.

88. ერის სათათბიროს და თემთა სათათბიროს კრებებზე კითხვების გარდაწყვეტა დამსწრე წევრთა ხმის უმეტესობით ხდება.

89. ფედერაციის კანონები, დეკრეტები და დადგენილებანი გამოიცემიან ორივე სათათბიროს თანხმობით. საფედერაციო კანონები წარედგინებიან ხალხის წინაშე დასამტკიცებლად ან გასაუქმებლად, როდესაც ამ წარდგენას მოითხოვს ან 30,000 სრულუფლებიანი შვეიცარიის მოქალაქე, ან რვა თემი. ამავე წესით ხდება საზოგადო ხასიათის გარდაწყვეტილებათა მიღება, როდესაც ამ გარდაწყვეტილებათა სისრულეში მოყვანა საშუარი არ არის.

90. ფედერაციის კანონმდებლობა შეიმუშავებს წეს-რიგს სახალხო არჩევნების და გარდაწყვეტილებათა მოხდენის შესახებ.

91. ხმის ჩამოტარების დროს, ორივე სათათბიროს წევრნი თავიანთი ხმის მისაცემად არავითარ ინსტრუქციას არ საჭიროებენ.

92. ერის სათათბირო და თემთა სათათბირო ცალკე-ცალკე თათბირობენ; ხოლო, როდესაც არჩევნებია (სტ. 85 §14), ან საქმე პატიებას შეეხება, ან და საჩივარია (სტ. 85 §13) გასარჩევი, ორივე სათათბირო ერთად იკრიფება და ერის სათათბიროს თავმჯდომარის თავმჯდომარეობით, დამსწრე წევრთა ხმის უმეტესობით, ადგენს გარდაწყვეტილებას.

93. ინიციატივის უფლება აქვთ როგორადაც თვითეულ, ამ ორთა შორის, სათათბიროს. აგრედვე ორივე სათათბიროს თვითეულს წევრს. თემებს შეუძლიანთ ისარგებლონ ამავე უფლებით წერილობითი განცხადების გამოგზავნით.

94. სათათბიროს კრებაზე დასწრება წესით ყველა გარეშე პირს შეუძლიან.

II. კავშირის სათათბირო

95. კონფედერაციისში მართვა-გამგეობის უმაღლეს აღმასრულებელ ორგანოდ ითვლება კავშირის სათათბირო, შემდგარი შეიღის წევრისაგან.

96. კავშირის სათათბიროს წევრებს არჩევს კავშირის კრებული სამის წლის ვადით მთელი შვეიცარიის მოქალაქეთაგან, რომელთაც აქვთ ერის სათათბიროში წარმომადგენლობის უფლება, ხოლო ერთი და იგივე თემიდან ერთზე მეტი წევრი არ აირჩევა კავშირის სათათბიროში. სამს წლამდე თუ რომელიმე წევრი გამოვიდა, კავშირის კრებული პირველსავე თავის კრებაზე არჩევს გამოსული წევრის მოადგილეს დანარჩენის ვადით.

97. კავშირის სათათბიროს წევრთ, ვიდრე თავის თანამდებობას ასრულებენ, კონფედერაციის ან თემის სხვა რაიმე თანამდებობის მიღება, არც რაიმე სხვა საქმის აღება და ან სხვა პროფესიით მოქმედება არ შეუძლიანთ.

98. კავშირის სათათბიროში თავმჯდომარეობს კონფედერაციის თავმჯდომარე, მას ჰყავს თავისი ამხანაგი. კონფედერაციის თავმჯდომარეს და თავმჯდომარის ამხანაგს კავშირის კრებული ნიშნავს ერთის წლის ვადით თავის წევრებიდან. თავმჯდომარე შემდეგი მეორე წლისათვის აღარც თავმჯდომარედ აირჩევა და არც მის ამხანაგად. ერთ და იგივე წევრის არჩევა თავმჯდომარის ამხანაგად ზედიზედ ორის წლის განმავლობაში არ შეიძლება.

99. კონფედერაციის თავმჯდომარე და კავშირის სათათბიროს დანარჩენი წევრები ჯამაგირს საფედერაციო კასიდან იღებენ.

100. კავშირის სათათბირო ვერ შეუდგება საქმეების

გარდაწყვეტას, თუ კრებაზე ოთხზე ნაკლები წევრია მოსული.

101. კავშირის სათათბიროს წევრებს აქვთ უფლება კავშირის კრებულის ორივე სექციებზე დაესწრნენ, მისცენ რჩევა და წარადგინონ კავშირის სათათბიროს საქმეთა შესახები წინადადებანი.

102 ამ კონსტიტუციით განისაზღვრებიან სათათბიროს შემდეგი თანამდებობანი და მოვალეობანი: 1) იგი ასრულებს კონფედერაციის კანონმდებლობისა და დადგენილებისა თანახმად საფედერაციო საქმეებს; 2) იგი ზედამხედველობს კონსტიტუციის დაცვა-შენახვას, კონფედერაციის კანონმდებლობისა და დადგენილებების ასრულებას, და თემების დადგენილებათა განხორციელებას; საჭირო შემთხვევაში მიმართავს ძალის დამტანებელ ზომებს, რათა ყოველი კანონიერი მოთხოვნილება წესიერად იქმნეს ასრულებული, თუ იგი შემთხვევა წესმოვალეობის დარღვევისა ფედერაციის სასამართლოში გარდასაცემი არ არის, თანხმად სტ. 113. ; 3) იგი ზრუნავს თემთა კონსტიტუციების შეურყვევლობაზე; 4) იგი წარადგენს კანონებისა და დადგენილებების პროექტებს კავშირის კრებულში დასამტკიცებლად და აცხადებს სათათბიროებებისაგან და თემებისაგან წარმოდგენილ წინადადებებზე თავის აზრს; 5) იგი ვანაგებს ფედერაციის სასამართლოს დადგენილებების, თემებისაგან არჩეულ მედიატორთა გარდაწყვეტილებების და ურთიერთ შორის კერძო პირშეკრულებების აღსრულებას; 6) იგი ნიშნავს იმ მოსამსახურე პირთ, რომელთ დანიშვნა არც კავშირის კრებულს, არც ფედერაციის სასამართლოს და არც

რომელიმე სხვა დაწესებულებას არა აქვს მინდობილი; 7) იგი გაშინჯავს თემთა ურთიერთ შორის პირობა-შეკრულებას და, თუ საჭიროა, ამტკიცებს, თანახმად სტ. 85 §5; 8) იგი ზრუნავს ყველა იმ გარეშე საქმეებზე, რომელნიც კონფედერაციის ინტერესებს ეხებიან, ნამეტნავად სახელმწიფოებთა ურთიერთ შორის საზოგადო დამოკიდებულობაზე და კონფედერაციის მათთან კეთილგანწყობილობაზე; 9) იგი ზრუნავს შვეიცარიის გარეშე ქვეყნებიდგან დამოუკიდებელ პოლიტიკურ თავისუფლების და მისი ნეიტრალიტეტის დაცვა-შენახვაზე; 10) იგი უზრუნველ ჰყოფს კონფედერაციის შინაურს პოლიტიკურ შეურყევლობას და ზრუნავს სიმშვიდისა და წეს-რიგის დაცვა-შენახვაზე; 11) საშურო შემთხვევაში, თუ რამ საჭიროება მოითხოვს, და კავშირის კრებული შეკრებილი არ არის, კავშირის სათათბიროს უფლება აქვს ჯარი შეაგროვოს, რამდენიც საჭირო იქნება, ამოქმედოს ეს ჯარი, და იმ შემთხვევაში, თუ შეკრებილი ჯარი ორი ათას კაცს აღემატება, ან მისი მოქმედება სამ კვირაზე მეტს გასტანს, დაუყოვნებლივ მოიწვიოს კავშირის კრებული; 12) კავშირის სათათბიროზეა მინდობილი ყველა ის, რაც ფედერაციის სამხედრო საქმეს შეეხება და აგრედვე კონფედერაციის ყოველი სხვა სამართველო საქმეები; 13) იგი განიხილავს მის მიერ დასამტკიცებელ თემთა კანონებსა და უქაზებს, ზედამხედველობს თემების სამართველო ყველა დაწესებულებაზე, რომელიც მის კონტროლის ქვეშ არის; 14) იგი განაგებს კონფედერაციის საფინანსო საქმეებს, შეადგენს ბიუჯეტს და წარმოადგენს შემოსავალ-გასავლის ანგარიშს; 15) იგი ზედამხედველობს ფედერაციის საად-

მინისტრაციო დაწესებულებაში მოსამსახურე პირთა მოვალეობის წესიერ ასრულებაზე; 16) იგი წარუდგენს ანგარიშს თავის მოქმედებისას კავშირის კრებულს; მის ყოველ ჩვეულებრივ კრებას (სესია) მოახსენებს კონფედერაციის შინაურსა და გარეშე საქმეების მდგომარეობას და ისეთი ზომების მიღებას, რომელნიც მისი შეხედულებით საჭირონი არიან საერთო კეთილდღეობისათვის; იგი ამზადებს სპეციალურ მოხსენებებს კავშირის კრებულის ანუ მის ერთ-ერთი სექციის მოთხოვნით.

103. კავშირის სათათბიროს საქმეები დაიყოფიან რამდენიმე დეპარტამენტებად და განაწილდებიან წევრების შორის; ეს განაწილება ხდება მხოლოდ იმ მიზნით, რომ ყველა საქმეთა გარჩევა და წარმოება გაადვილდეს; ყველა დადგენილებანი გამოიციემიან სათათბიროს სახელით, როგორადაც ერთი განუყოფელი მართველობისა.

104. კავშირის სათათბიროს და მის დეპარტამენტებს უფლება აქვთ მოიწვიონ ეკსპერტები სპეციალური კითხვების გარდასაწყვეტად.

III ფედერაციის კანცელარია.

105. ფედერაციის კანცელარია, კონფედერაციის კანცლერის გამგებლობით, ასრულებს კავშირის კრებულისა და კავშირის ყველა საკანცელარიო სათათბიროს საქმეებს. კავშირის კანცლერს ნიშნავს კავშირის კრებული სათათბიროს წევრებთან ერთად, სამის წლის ვადით. საფედერაციო კანცელარიას განსაკუთრებით კავშირის სათათბირო ზედამხედველობს. ფედერაციის კანონმდებ-

ლობა შეიმუშავებს, რაც კანცელარიის მოწესრიგებას შეეხება.

IV ფედერაციის სასამართლო.

106. ფედერაციის საქმეების გასამართლება ფედერაციის სასამართლოს ხელთ არის. ამ სასამართლოს გარდა კონფედერაციაში სწარმოებს ნაფიც-მსაჯულთა სამართალი, რომელიც განიხილავს სისხლის სამართლის საქმეებს (სტ. 112).

107. ფედერაციის სასამართლოს წევრებს და მათ მოადგილეებს ნიშნავს კავშირის კრებული; ფედერაციის სასამართლოსათვის სამივე ეროვნების ენა სავალდებულოა. კონფედერაციის კანონმდებლობა გარდასწყვეტს, როგორ უნდა მოეწყოს ფედერაციის სასამართლო და მათ ვანყოფილებები, რამდენი წევრი და რამდენი მათ მოადგილე უნდა იყოს არჩეული, რამდენი ხანი უნდა იმსახურონ და რამდენი უნდა ჰქონდეთ მათ ჯამაგირი.

108 ფედერაციის სასამართლოს წევრად შეიძლება იყოს დანიშნული შვეიცარიის ყოველი მოქალაქე, რომელსაც ერის სათათბიროს წევრობის უფლება აქვს. კავშირის კრებულის და კავშირის სათათბიროს წევრები და მოსამსახურე პირნი, ამ დაწესებულებებისგან დანიშნულნი, ვიდრე თავიანთ თანამდებობას ასრულებენ, ფედერაციის სასამართლოს წევრებად არ შეიძლება იყვნენ არჩეულნი. ფედერაციის სასამართლოს წევრებს, ვიდრე ეს წევრები თავიანთ თანამდებობას ასრულებენ,

არც სხვა თანამდებობის ან სამსახურის მიღება შეუძლიანთ კონფედერაციაში ან თემში და ვერც სხვა მოვალეობას ან სხვა პროფესიით მოქმედებას იკისრებენ.

109. ფედერაციის სასამართლოს აქვს თავის კანცელარია და თითონვე ნიშნავს ამ კანცელარიის პერსონალს.

110. ფედერაციის სასამართლო განიხილავს შემდეგ საჩივრებს: 1) როდესაც კონფედერაცია და თემი ერთმანეთს უჩივიან; 2) როდესაც კონფედერაციას უჩივიან კორპორაციები ან კერძო პირები და მასთან საჩივრის საგანს ფედერაციის კანონმდებლობით განსაზღვრული მნიშვნელობა აქვს; 3) როდესაც თემები ჩივიან ერთმანეთზე; 4) როდესაც ერთის მხრით თემი და მეორეს მხრით კორპორაციები ან კერძო პირები ჩივიან ერთმანეთზე, ხოლო იმ შემთხვევაში თუ, ერთ-ერთი მხარე თხოულობს ამ საჩივრის გადატანას ფედერაციის სასამართლოში და თუ საჩივრის საგანს ფედერაციის კანონმდებლობით განსაზღვრული მნიშვნელობა აქვს. გარდა ამისა ფედერაციის სასამართლო განიხილავს საჩივრებს მაწანწალობის შესახებ, და აგრედვე საჩივრებს, როდესაც თემის სხვა და სხვა საზოგადოებები უჩივიან ერთმანეთს სამოქალაქო უფლებების შესახებ.

111. ფედერაციის სასამართლოს შეუძლინ სხვა საჩივრებიც განიხილოს, ხოლო იმ შემთხვევაში თუ მოჩივართა ორივე მხარე ისურვებს საჩივრის გადატანას ამ სასამართლოში, და თუ საჩივრის საგანი ფედერაციის კანონმდებლობით განსაზღვრული მნიშვნელობისა არის.

112. ფედერაციის სასამართლო ნაფიც-მსაჯულთა თანადასწრებით, რომელნიც საქმის შესახებ უტყუარი ფაქტების გამორკვევასა და წარმოყენებას შეეხებიან მხოლოდ, განიხილავს სისხლის სამართლის შემდეგ საქმეებს: 1) კონფედერაციის წინაშე მოღალატეობას და ამბოხებას, ან ძალმომრეობას ფედერაციის მართველობათა წინააღმდეგ; 2) საერთაშორისო უფლების (международное право) წინააღმდეგ ჩადენილ დანაშაულობას და საქციელს; 3) დანაშაულობას და საქციელს პოლიტიკურ ნიადაგზე, რომელნიც საზოგადო წეს რიგს იმდენად არღვევენ, რომ ფედერაციის შეიარაღებულ მოქმედებას გამოიწვევენ საწინააღმდეგოდ; 4) დანაშაულობას მოსამსახურე პირთა მათდამი მინიჭებული თანამდებობის ასრულების ნიადაგზე, თუ დაწესებულება, რომელმაც ეს პირები დანიშნა, მათ საქციელს ფედერაციის სასამართლოს გარდასცემს განსახილველად.

113. ფედერაციის სასამართლო განიხილავს აგრედვე შემდეგ საქმეებს: 1) კონფლიქტს გამოწვეულს საფედერაციო და სათემო დაწესებულებათა ურთიერთ შორის, მათდამი მინიჭებული კომპეტენციის ნიადაგზე; 2) საჩივრებს, გამოწვეულთ თემების ურთიერთ შორის საზოგადოებრივი უფლების (публичное право) შესახებ; 3) საჩივრებს მოქალაქეების იმ უფლებების დარღვევის შესახებ, რომელთაც კონსტიტუცია მიანიჭებს მათ; აგრედვე კერძო პირების საჩივრებს, გამოწვეულთ პირობა-შეკრულობის და კონკორდატების დარღვევით. ამ გვარ საქმეებში არ შედის ადმინისტრაციის წარმომადგენელთა შორის ჩხუბისა და მოურიგებლობის გასა-

მართლება, რომელთაც ფედერაციის კანონმდებლობა არჩევს. ყველა ზემოხსენებულ შემთხვევაში კონფედერაციის სასამართლო ხელმძღვანელობს კავშირის კრებული-საგან შემუშავებული საზოგადო ხასიათის დადგენილებებით. ამას და გარდა ფედერაციის სასამართლოს ექმნება მხედველობაში მიღებული ყველა პირობა-შეკრულობა, რომელთაც კავშირის კრებული დაამტკიცებს.

114. მე-110, მე-112 ღ მე-113 სტატუტებში ხსენებული საქმეების გარდა, ფედერაციის კანონმდებლობას სხვა საქმეებიც შეუძლიან მიანდოს ფედერაციის სასამართლოს განსახილველად: მეტადრე, ისეთი საქმეები, რომელთაც მიზნად ექმნებათ სტ. 64 მოხსენებული უფლების და მოვალეობის ყველასათვის ერთნაირად განხორციელება.

V სხვა და სხვა დადგენილებანი

115. ფედერაციის კანონმდებლობა დაადგენს, სად უნდა იმყოფებოდნენ კონფედერაციის სამართველო დაწესებულებანი.

116. შვეიცარიაში სამივე ენა: ნემენცური, ფრანგული და იტალიანური კონფედერაციის სამშობლო ენებად ითვლებიან.

117. კონფედერაციის ყველა მოხელე პირნი პასუხს აგებენ თავიანთ სამსახურზე. ფედერაციის კანონმდებლობა შეიმუშავებს ყველაფერს, რაც ამ პასუხისმგებლობას შეეხება.

თავი III. კონსტიტუციის გადათვალისწინება

118. ფედერაციის კონსტიტუცია ყოველთვის შეიძლება იქმნას გადათვალისწინებული.

119. კონსტიტუციის გადათვალისწინება ხდება თანახმად ფედერაციის კანონმდებლობისა.

120. იმ შემთხვევაში, როდესაც კავშირის კრებულის ერთი სექცია კონსტიტუციის გადათვალისწინების საჭიროებას აცხადებს და მეორე კი არ ეთანხმება მას, ან როდესაც გადათვალისწინებას მოითხოვს 50,000 მოქალაქე, რომელთაც საარჩევნო ხმა აქვთ, უნდა მთელ შვეიცარიის ხალს ეკითხოს: მოხდეს ეს გადათვალისწინება, თუ არა? თუ ხალხი ხმის უმეტესობით გადათვალისწინებას გარდასწყვეტავს, კავშირის კრებულის ორივე სათათბიროს წევრები კონსტიტუციის გადასათვალისწინებლად ხელახლად უნდა იქმნენ არჩეულნი.

121. გადათვალისწინებული კონსტიტუცია დაკანონდება მაშინ, როცა შვეიცარიის ხალხი ხმის უმეტესობით დამტკიცებს ყველა მიღებულ ცვლილებას და როცა იგივე ცვლილებანი მიღებული იქმნებიან თემების ხმის უმრავლესობითაც. თემების ხმის დათვლაში, ხმა ნახევარ-თემისა ნახევარ ხმად ითვლება. თემის ხალხის უმრავლესობის გარდწყვეტილება თემის ხმად მიიღება.

დროებითი დადგენილებანი.

1. ფოშტისა და ბაჟის შემოსავალი შემდეგშია ცისი განაწილდება, როგორცა ეხლა, ვიდრე კონფედერაციის

რაცია არ იკისრებს იმ სამხედრო ხარჯს, რომელსაც ეხლა თემები იხდიან. გარდა ამისა ფედერაციის მართველობამ უნდა მოახერხოს, რომ ის ზარალი, რომელიც მიეცემათ ზოგიერთ თემებს თანახმად კონსტიტუციაში შეტანილი სტატუტების: 20, 30, 36 და 42, გადახდეთ მათ რამდენიმე წლის განმავლობაში და არა ერთბაშად. თემები, რომელნიც მე-20 სტატუტის და კანონებამდე არ შეასრულებენ სამხედრო მოვალეობას, განსაზღვრულს წინანდელი კონსტიტუციით და ფედერაციის კანონმდებლობით, ამ მოვალეობათა ასრულებას მოახდენენ თავიანთი საკუთარი ხარჯით.

2. ფედერაციის წინანდელი კანონები, კონკორდატები და თემების კანონმდებლობა, რამდენადაც ეწინააღმდეგებიან აწინდელ კონსტიტუციას, თვით ამ უკანასკნელის ფაქტიურად მიღებით, უარყოფილად ითვლებიან.

3. ახალი დადგენილებანი, რომელნიც ეხებიან ფედერაციის სასამართლოს ორგანიზაციას და კომპეტენციას, სავალდებულოდ ჩაითვლებიან, როდესაც მათდამი შესახები ფედერაციის კანონმდებლობა გამოცხადდება.

4. თემებს ეძლევათ ხუთის წლის ვადა სახალხო დასაწყისი სწავლის უფასოდ მოწყობისათვის.

5. თავისუფალ პროფესიის პირთ, რომელთ მოქმედება აწინდელი კანონმდებლობის სტ. 33 გამოცხადებამდე ნებადართულია იყო ან თემისაგან და ან ისეთი სამართველო დაწესებულებისაგან, რომელიც რამდენიმე თემის წარმომადგენლად ითვლებოდა, იგივე პროფესიით მოქმედება შეუძლიანთ მთელს კონფედერაციაში.

ფედერაციის კანონი

შესახებ იმისა თუ როგორ ამტკიცებს ხალხი
საფედერაციო კანონებს და დადგენილებებს.

17 თებათვე 1874 წ.

1. საფედერაციო კანონი წარედგენება ხალხს გარდასაწყვეტად, როდესაც ამას მოითხოვს 30,000 მოქალაქე ან 8 თემი. ესევენაირად ხდება ფედერაციის საზოგადო ხასიათის დადგენილებათა გარდაწყვეტა, თუ ეს დადგენილებანი საშური არ არიან (სტ. 89 ფედ. კონსტ.)

2. განსაზღვრა იმისი, როდის არა აქვს საფედერაციო დადგენილებას საზოგადო ხასიათი ან როდის არის იგი საშური, კავშირის კრებულზეა დამოკიდებული და უნდა ყოველთვის ფორმალურად გამოცხადდეს ხოლმე თვით დადგენილებაში. ორივე შემთხვევაში კავშირის სათათბირო მოვალეა უბრძანოს დადგენილების ასრულება და დაბეჭდოს იგი კონფედერაციის კანონების ოფიციალურ კრებულში.

3. საფედერაციო ყველა კანონები და დადგენილებანი, რომელნიც არც ერთ ზემო ხსენებულ (მუხ. 2) განსაკუთრებულ შემთხვევას არ ეკუთვნიან, უნდა ჯერ დამტკიცებულ იქმნენ და მერე დაიბეჭდოს და გაეგზავნოს თემებს, რამდენი ეკზებლიარიც იქნება საჭირო.

4. მოქალაქეების ან თემების თხოვნა, საფედერაციო კანონის ანუ დადგენილების ხალხის წინაშე წარდგენის შესახებ, ამ კანონის ანუ დადგენილების ოფიციალურ

ორგანოში გამოცხადების შემდეგ, 90 დღის განმავლობაში უნდა იყოს წარმოდგენილი.

5. თხოვნა წარედგინება კავშირის სათათბიროს წერილობით. მოქალაქე, რომელიც ამ თხოვნის თანახმაა, ხელს პირადად აწერს. ვინც ხელს სხვის მაგიერ მოაწერს, სისხლის სამართალში მიეცემა. ხელის მომწერელის ხმის უფლება უნდა შემოწმებულ იქმნას იმ ადგილის სამართველო დაწესებულებისაგან, სადაც ხელის მომწერელი თავისი პოლიტიკური უფლებებით სარგებლობს, ამ შემოწმებაზე არავითარი ხარჯი არ გადაეხდებინება ხელის მომწერელს.

6. თემების თხოვნა ხალხის შეკითხვის შესახებ უნდა იყოს გამოცხადებული დიდი სათათბიროთი, თემის სათათბიროთი ან ლანდრატით. ამ წეს-რიგის შეცვლის უფლება კვლავაც თემის ხალხს ქონია თემის კონსტიტუციით მინიჭებული და ეხლაც ხელშეუხლებელი რჩება.

7. თუ საფედერაციო კანონის ანუ დადგენილების ოფიციალურ ორგანოში გამოცხადების შემდეგ, 90 დღის განმავლობაში განცხადება შეხალხის კითხვის შესახებ არავისაგან არ შემოვიდა, ან თუ განცხადება იგი იყო, მაგრამ ოფიციალური გამოძიებით და შემოწმებით აღმოჩნდა, რომ 30,000 მოქალაქეზე ან 8 თემზე ნაკლები თხოულობს ამ შეკითხვას, კავშირის სათათბირო გამოცხადებულ კანონს ანუ დადგენილებას მიღებულად სთვლის და უბრძანებს მის შესრულებას და კონფედერაციის კანონების კრებულში დაბეჭვდას. რამდენმა ოფიცირა ხელი თხოვნას ან რამდენი თემი თხოულობდა

ხალხის შეკითხვას, უნდა თემებისაგან და საზოგადოებებისაგან (общинами) გამოცხადებული იყოს ფედერაციის ოფიციალურ ორგანოში. ესრეთივე წესით უნდა მოექცნენ თემების ოზოვნას, შემოტანილს თანახმად სტ. 6. გარდა ამისა, კავშირის სათათბირომ უნდა წარუდგინოს ხოლმე კავშირის კრებულს პირველსავე კრებაზე თავისი მოხსენება ამ საქმის შესახებ.

8. თუ ოფიციალური შემოწმებით დადგენილ იქმნება, რომ პეტიციაზე ხელის მომწერელთა რიცხვი კანონიერია, კავშირის სათათბირო განახორციელებს ხალხის შეკითხვას: ატყობინებს თემების მართველობას და დაუყოვნებლივ აბეჭვდინებს კანონს ანუ დადგენილებას, რომლის შესახებ უნდა შეეკითხნენ ხალხს.

9. ხმის ჩამოტარება ხალხში, ანუ ხალხის შეკითხვა მთელს კონფედერაციაში ერთდღივივ დღეს ხდება. ამ დღეს კავშირის სათათბირო ნიშნავს. ყოველ შემთხვევაში, გარდასაწყვეტი კანონის ანუ დადგენილების გამოცხადების შემდეგ, ხმის ჩამოტარება ოთხ კვირაზე ადრე არ შეიძლება მოხდეს.

10. ხმის უფლება აქვს ყოველ შვეიცარელს, რომელიც სრული ოცის წლისაა, და იმ თემის კანონმდებლობით, რომელშიაც ბინადრობს, სამოქალაქო უფლებები არა აქვს ჩამორთმეული.

11. ხმის ჩამოტარებას ხალხში ანუ ხალხის შეკითხვას ყოველი თემი თავის ტერიტორიაზედ მოახდენს შესახები კანონმდებლობის თანახმად.

12. ყოველ საარჩევნო რაიონში ან საზოგადოებაში შესდგება ოქმი, სადაც სწორედ უნდა იყოს ნაჩვენები: რამდენმა ხმამ ისურვა მიღება კანონისა ანუ დადგენილებისა, რომელიც უნდა გარდაწყვეტილიყო, და რამდენმა არა.

13. თემის მართველობა ათის დღის განმავლობაში გაუგზავნის კავშირის სათათბიროს საარჩევნო ოქმს და ბიულეტენს. კავშირის სათათბირო შეგროვილი ოქმებიდან დასკვნის ხალხის გარდაწყვეტილებას.

14. კნონი ანუ დადგენილება დამტკიცებულად ჩაითვლება მაშინ, როდესაც ნახევარზე მეტი მოქალაქენი, იმათში ვინც ხმას აძლევდა, მიღების სურვილს გამოაცხადებენ. ამ შემთხვევაში კავშირის სათათბირო კანონს ანუ დადგენილებას სავალდებულოდ სცნობს და აბეჭდვინებს კონფედერაციის კანონების ოფიციალურ კრებულში.

15 თუ კანონი ანუ დადგენილება, რომელიც წარედგინა ხალხს დასამტკიცებლად, მოქალაქეთა უმრავლესობამ, იმათში ვინც ხმა მისცა, არ მიიღო, იგი უარყოფილად ითვლება და არ განხორციელდება.

16. ორივე შემთხვევაში ხმის ჩამოტარების შედეგი საჯაროდ უნდა გამოცხადდეს და კავშირის სათათბირომ მოახსენოს კავშირის კრებულს პირველსავე კრებაზე.

შესდომების შესწორება

გვერდი	სტრიქონი	დაბეჭდილია:	უნდა იყოს:
1	მე- 8	რბენისაგან	ფრენისაგან
"	" 15	ძრიელია	ძლიერია
4	" 29	შეეტქუცა	შეეტკუცა
9	" 1	დაშორა	დააშორა
15	" 15	რჯულეზე	რჯულზე
20	" 23	Goqlto-	Cogito
25	" 4	უკუგდებული	უკუგდებული
26	შენიშენაში	აიფიქროთ	ვიფიქროთ
31	" 2	დემოკრატულმა	დემოკრტიულმა
34	" 4	კონსტიტუციონრ	კონსტიტუციონურ
"	" 23	პრინციპის	პრინციპს
35	" 26	სახლმწიფოს	სახელმწიფოს
40	" 21	1830—1848 წ.	(1830—1848 წ.)
43	" 15	წეს-წყობისა	წეს-წყობილებისა
46	" 24	ხსებულ	ხსენებულ
48	" 3	მართელობას	მართველობას
"	" 27	სხვა და სხვა გვარ	სხვა და სხვა გვარი
50	" 18	ცხოვეების	ცხოვრების
53	" 15	კონცესიებია	კონცესიებია
57	" 2	ბინადრობა	ბინადრობის
"	" 4	რა დავილსაც წინად	სადაც წინად
64	" 13	კავშირის კრებულ	კავშირის კრებული

1000 353
855 10 353

W67

[Handwritten signature]